

INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

✓
PRZEDMIOTY UZUPEŁNIAJĄCE
W ROKU SZKOLNYM 1989/90

Materiały informacyjne dla nauczycieli tych szkół,
które wdrażają przedmioty uzupełniające

WARSZAWA 1989

INSTYTUT PROGRAMÓW SZKOLNYCH

PRZEDMIOTY UZUPEŁNIAJĄCE

W ROKU SZKOLNYM 1989/90

Materiały informacyjne dla nauczycieli tych szkół,
które wdrażają przedmioty uzupełniające

WARSZAWA 1989

Opracował zespół w składzie:

dr S. GARWACKI

mgr W. TEJCHMA

mgr E. PYŁKA

mgr G. FAŁDA

mgr R. MISZCZUK

374.2(013)

2547/b/c

SPIS TREŚCI

	str.
1. Przedmioty uzupełniające w systemie kształcenia ogólnego	4
2. Wnioski płynące z wdrażania przedmiotów uzupełniających	5
3. Wdrażanie przedmiotów uzupełniających w roku szkolnym 1989/90	8
4. Informacja o programach, podręcznikach, treściach kształcenia, metodach i organizacji procesu nauczania oraz lekturach pomocniczych dla ucznia i nauczyciela	9
4.1. Propedeutyka filozofii	9
4.2. Religioznawstwo	14
4.3. Problemy współczesnej cywilizacji	20
4.4. Wiedza o prawie	26
4.5. Propedeutyka wiedzy ekonomicznej	33
4.6. Wybrane zagadnienia z pedagogiki i psychologii	37
4.7. Ochrona i kształtowanie środowiska	42
4.8. Elementy informatyki	46
4.9. Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa	52

1. PRZEDMIOTY UZUPEŁNIAJĄCE W SYSTEMIE KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

W roku szkolnym 1989/90 kończy się proces modernizacji treści kształcenia w szkołach ponadpodstawowych. Jedną z form modernizacji treści kształcenia ogólnego w szkołach ponadpodstawowych jest wprowadzenie uzupełniających przedmiotów nauczania. Dzięki nim kształcenie ogólne dowartościowane zostało treściami, których wprowadzenia domagały się od lat środowiska pedagogiczne, naukowe i polityczne jako spełnienia postulatu więzi szkoły z życiem — z potrzebami rozwoju społeczeństwa.

Nowe przedmioty wprowadza się do szkół ponadpodstawowych głównie w postaci propedeutyk. Forma programowa propedeutyki daje pewną elastyczność w dokonywaniu wyboru treści ze względu na cele wychowawcze, wiek młodzieży i warunki kształcenia, równocześnie pozwala zachować związek z daną dyscypliną naukową, ukazać jej swoistość metodologiczną, obszar treści i problemów badawczych oraz społeczne funkcje.

We wszystkich programach przedmiotów uzupełniających starano się te cechy wydobyć tak, by stworzyć przedmioty o walorach ogólnokształcących (teoretycznych, humanistycznych), a zarazem ważnych ze względu na ich społeczną użyteczność. Rzecz zrozumiała, że pod tym względem istnieją poważne różnice między przedmiotami, wynikające z samej ich istoty — wystarczy porównać np. filozofię i informatykę. Istnieją również różnice między odpowiednimi programami dla szkół średnich i zasadniczych szkół zawodowych — te drugie są łatwiejsze, zawierają treści mniej teoretyczne i bardziej bezpośrednio korespondujące z życiowymi doświadczeniami uczniów. Zawsze jednak zachowane zostały obydwie zespoły cech, zapewniające ogólnokształcący i użyteczny charakter przedmiotu. Ta sama zasada programowa powinna być również respektowana w procesie realizacji programów, w toku zajęć lekcyjnych. W szkołach średnich zestaw przedmiotów jest stosunkowo szeroki, daje możliwość różnych wyborów w ciągu czterech lat nauki. Są to następujące przedmioty: propedeutyka filozofii, religioznawstwo, problemy współczesnej cywilizacji, wiedza o prawie, propedeutyka wiedzy ekonomicznej, wybrane zagadnienia z pedagogiki i psychologii, ochrona i kształtowanie środowiska, elementy informatyki, informacja naukowa z elementami naukoznawstwa. W zasadniczych szkołach zawodowych zestaw jest odpowiednio mniejszy i obejmuje cztery przedmioty: wiedzę o prawie, propedeutykę wiedzy ekonomicznej, ochronę i kształtowanie środowiska i problemy współczesnej cywilizacji. Odmienne są również programy dla zasadniczych szkół zawodowych. Tylko w ogólnych założeniach nawiązują do programów szkół średnich — mają ujęcie mniej teoretyczne, mniejszy zakres treści, wybór zagadnień bardziej nawiązuje do codziennych doświadczeń, wiedzy potocznej i przyszłej pracy uczniów.

Na realizację przedmiotów uzupełniających przeznaczają się w szkołach średnich około 70 godzin (2 godziny w tygodniu w ciągu jednego roku,

lub 1 godzinę w tygodniu w ciągu 2 lat, zaś w zasadniczych szkołach zawodowych około 35 godzin (jedna godzina w tygodniu w ciągu jednego roku).

Spośród zestawu przedmiotów uczniowie wybierają jeden, który po dokonaniu wyboru staje się dla nich przedmiotem obowiązkowym, tak jak inne przedmioty szkolne. Nauczanie przedmiotów uzupełniających powinno odbywać się w celowo organizowanych grupach. Dopuszcza się tworzenie grup na różnych zasadach organizacyjnych, jako grupy uczniów tego samego oddziału i grupy uczniów z oddziałów równoległych tej samej klasy.

W stosunku do wszystkich przedmiotów odnoszą się następujące dyrektywy:

- dobrowolność i samodzielność wyboru określonego przedmiotu, zgodnie z zainteresowaniami, w zależności od możliwości szkoły;
- współdziałanie nauczyciela z uczniami przy planowaniu, realizowaniu zajęć i tworzeniu wspólnego warsztatu pracy;
- preferowanie metod i form zajęć sprzyjających współpracy uczniów, wymianie wiedzy, kształtowaniu poglądów, prezentowaniu umiejętności, nasyceniu procesu kształcenia elementami samokształcenia;
- podejmowanie, w związku z treściami przedmiotów, spraw aktualnych, wnoszenie ich przez nauczyciela, tworzenie sytuacji sprzyjających wnoszeniu ich przez młodzież;
- organizowanie kontaktów młodzieży z osobami i instytucjami specjalizującymi się w teoretycznych lub praktycznych problemach związanych z przedmiotem;
- powierzenie przedmiotu osobom spoza szkoły, o kierunkowym przygotowaniu (np. ekonomiści, prawnicy, pracownicy aparatu politycznego itp) lub zapraszanie ich do udziału w określonych zajęciach;
- tworzenie klimatu i stylu pracy intelektualnej, uczenie kultury dyskusji, argumentowania, polemiki.

2. WNIOSKI WYNIKAJĄCE Z WDRAŻANIA PRZEDMIOTÓW UZUPEŁNIAJĄCYCH

Wprowadzeniu nowych przedmiotów towarzyszy żywe zainteresowanie opinii publicznej; w prasie ukazało się wiele publikacji wyrażających różne stanowiska. Dominuje życzliwe zainteresowanie i aprobata dla tej inicjatywy programowej. Władze oświatowe i oddziały doskonalenia nauczycieli podjęły różne formy pomocy na rzecz szkół wdrażających nowe programy, a także z uwagą zbiera się i analizuje narastające doświadczenia. W r. szk. 1986/87 Instytut Programów Szkolnych przeprowadził badania sondażowe. Różne badania podjęły również inne ośrodki oraz niektórzy nauczyciele pragnący poznać zainteresowania młodzieży, ich stosunek do nowych przedmiotów i efekty swojej pracy. To żywe zainteresowanie nowymi przedmiotami i różne formy ich badania pozwalają lepiej sterować procesem wdrożeń i weryfikacji programów w oparciu o wnioski wynikające z narastających doświadczeń.

Wdrażanie przedmiotów uzupełniających dokonuje się w warunkach dość trudnych, razem ze zmianą treści obligatoryjnych przedmiotów ogólnokształcących. W roku szkolnym 1986/87, kiedy to zaczęto wdrażać przedmioty uzupełniające, mogły być one realizowane dopiero w klasach pierwszych. W zasadzie żaden z przedmiotów nie miał w pełni adekwatnego do jego treści podręcznika dla ucznia — wszystkie realizowane były w oparciu o lektury książek i czasopism naukowych i popularno-naukowych, niektóre otrzymały materiały pomocnicze. Cenną pomocą we wdrażaniu przedmiotów uzupełniających było ukierunkowanie pod kątem potrzeb kształcenia szkolnego tematyki takich m. in. czasopism jak: Człowiek i Światopogląd, Euhe-mer — Przegląd Religioznawczy, Argumenty, Wektory, Aura, Bajtek. Obecnie większość przedmiotów ma pierwsze podręczniki.

Prowadzenia przedmiotów uzupełniających podjęli się nauczyciele i specjaliści zarówno ze środowiska oświatowego, jak również z innych sfer życia społecznego. Wszyscy nauczyciele i specjaliści prowadzący przedmioty uzupełniające mają ukończone studia wyższe kierunkowe lub studia wyższe o zbliżonym profilu i odpowiednie studia podyplomowe lub kursy o podobnej wartości kwalifikacyjnej. Najczęściej specjaliści spoza szkolnictwa prowadzą zajęcia z wiedzy o prawie, propedeutyki wiedzy ekonomicznej oraz informatyki; pozostałe przedmioty prowadzą przede wszystkim nauczyciele zatrudnieni w szkolnictwie resortowym, z przygotowaniem uzyskanym w toku doksztacania. Znaczna była i jest również liczba nauczycieli akademickich, zwłaszcza młodych pracowników naukowych, którzy podjęli dodatkową pracę w szkołach średnich. Cenną cechą nauczycieli i specjalistów, którzy podjęli się nauczania przedmiotów uzupełniających, poza ich przygotowaniem merytorycznym, które ocenia się na ogół jako dobre lub odpowiednie, jest ich zainteresowanie reprezentowanym przedmiotem i przekonanie o jego doniosłej roli społecznej, kształcącej i wychowawczej.

Stosunkowo licznie występują również przejawy twórczej postawy dydaktycznej nauczycieli, wyrażające się w celowej modyfikacji treści programowych do warunków pracy szkoły i środowiska młodzieży, w atrakcyjnych i pomysłowych formach zajęć, jak wycieczki, spotkania, wywiady, dyskusje itp.

Jednakże brak podręczników i niedostatek innych materiałów, a w pewnym stopniu i uleganie rutynie, sprawiły, że w procesie kształcenia występowały nadmiernie werbalne, mało aktywizujące uczniów metody nauczania, jak: wykład, pogadanka, referat ucznia; z form aktywizujących najczęściej występowała dyskusja, zbyt mało było natomiast pracy grupowej uczniów nad tekstem, wspólnym wykonywaniem zadań, rozwiązaniem problemów.

Prawie powszechnie stwierdza się duże zainteresowanie uczniów m. in. nowo wprowadzonymi przedmiotami — tak ze względu na ich treść, jak również ze względu na ich nowość na gruncie szkół ponadpodstawowych, a także i ze względu na zróżnicowane stanowiska, jakie wystąpiły w opinii społecznej w związku z ich wdrażaniem. Na ogół programy nowych przedmiotów

ocenia się jako trudne; zwłaszcza dla młodzieży młodszych klas szkół ponadpodstawowych. Jako zagadnienie trudne, i z tego powodu mniej interesujące uczniów, wymienia się przede wszystkim hasła programowe zawierające treści wyraźnie teoretyczne i abstrakcyjne, np. zagadnienia logiki w propedeutyce filozofii, koncepcje wyjaśniania religii w świetle różnych teorii i szkół filozoficznych, teoretyczne zagadnienia prawa, problematykę metodologiczną różnych dyscyplin.

Wyraźną preferencję uzyskały zagadnienia o treściach opisowych i dostrzeżalnych związkach z życiem i doświadczeniami uczniów.

Programy przedmiotów uzupełniających mogą być wybierane przez uczniów różnych klas od najmłodszych do najstarszych; tworząc je, starano się niejako wypośrodkować ich stopień trudności. Treści niektórych przedmiotów z samej istoty są teoretyczne i trudne – np. filozofii, ekonomii, część problematyki religioznawstwa i prawa oraz zagadnień współczesnej cywilizacji. Jako programy, których stopień trudności odpowiada klasom młodszym, wymienia się informatykę, ochronę środowiska, większość zagadnień w programach pedagogiki i psychologii, informacji naukowej i wiedzy o prawie.

W programach, które w świetle praktyki okazały się trudne, wdrażając je w młodszych klasach, należy położyć mniejszy nacisk na treści teoretyczne i abstrakcyjne, trudne ze względu na wiek uczniów, o małej dla nich wartości poznawczej, jak np. zagadnienia metadyscyplinarne. Nie jest natomiast wskazane rezygnowanie z zagadnień teoretycznych o podstawowym znaczeniu dla przedmiotu, tj. z podstawowych kategorii, praw i teorii tworzących strukturę przedmiotu, bez przyswojenia których opanowywanie szczegółowej wiedzy opisowej staje się zwykłym encyklopedyzmem. Odnosi się to szczególnie do takich przedmiotów, jak propedeutika filozofii, religioznawstwo, wiedza o prawie, propedeutika wiedzy ekonomicznej.

Nauczyciele pytani o ocenę programów i dalszą strategię ich wdrażania najczęściej wyrażali następujące oceny i stanowiska. Obecnie programy (choć sądy są zróżnicowane) nie uzyskały ani ocen zdecydowanie pozytywnych, ani negatywnych.

Traktują je, zgodnie ze stanowiskiem Instytutu Programów Szkolnych i decyzją Ministerstwa, jako programy pilotażowe nowych przedmiotów, które po okresie doświadczeń zostaną poprawione. Uważają, że stanowią one dobrą podstawę do procesu nauczania poszczególnych przedmiotów.

Zdaniem zdecydowanej większości nauczycieli, obecne doświadczenia, w zasadzie głównie z klas młodszych (religioznawstwo wdrażane było również w czwartej i trzeciej klasie LO), nie dają dostatecznej podstawy do dokonywania zmian w treści programów. Należy natomiast w okresie próbnym dać nauczycielom i ogniowom terenowym (ODN, KOiW) możliwość dostosowania treści programów do warunków pracy szkoły i wieku uczniów.

Poglądy te zbieżne są ze stanowiskiem władz oświatowych na temat strategii wdrażania przedmiotów uzupełniających.

W okresie trzech lat od wprowadzenia przedmiotów uzupełniających i religioznawstwa zostały one wdrożone w ponad 80% liceów ogólnokształcących, w zasadniczych i w średnich szkołach zawodowych wskaźniki wdrożeń są o wiele niższe.

3. WDRAŻANIE PRZEDMIOTÓW UZUPEŁNIAJĄCYCH W ROKU SZKOLNYM 1989/90

Rok 1989/90 będzie czwartym rokiem wdrażania przedmiotów uzupełniających. Wnieś on dalsze cenne doświadczenia do oceny treści programów, wydanych już podręczników oraz do weryfikacji dotychczasowych opinii i wniosków ukształtowanych w toku praktyki szkolnej i w wyniku prowadzonych badań.

Dotychczas przedmioty uzupełniające wdrażane były w młodszych klasach – w pierwszych i w drugich. Wiele zagadnień z programów filozofii, religioznawstwa, propedeutyki wiedzy ekonomicznej czy wiedzy o prawie sprawiło uczniom klas młodszych sporo trudności z ich zrozumieniem i przyswojeniem. Brakowało również podręczników, materiałów pomocniczych, lektur, pomocy naukowych, jak również sprawdzonych wzorów metodycznych, które mogą powstać tylko w wyniku upowszechnienia dobrej praktyki nauczycieli.

Od roku szkolnego 1989/90 wprowadzono następujące zmiany w usytuowaniu przedmiotów uzupełniających: wycofano przedmioty uzupełniające z klas pierwszych wszystkich szkół ponadpodstawowych oraz klas czwartych i piątych techników 4-letnich, a także z klas czwartych i piątych techników 5-letnich. We wszystkich szkołach zawodowych będą funkcjonowały jako przedmioty nadobowiązkowe. Zasady te utrzymuje się w 1989/90

Rok szkolny 1989/90 traktuje się podobnie jak lata poprzednie, jako etap próbnego wdrażania przedmiotów uzupełniających, jako ciągle jeszcze okres przygotowań bazy materialnej, gromadzenia doświadczeń w szkołach, kuratoriach oświaty i wychowania i w skali kraju, by w latach następnych poszerzać ich realizację, aż do pełnego wdrożenia.

Przedmioty te będą w dalszym ciągu realizowane wyłącznie w tych szkołach, w których rady pedagogiczne i dyrektor uznają, że mają odpowiedni o przygotowanego nauczyciela (po studiach specjalistycznych, studiach podyplomowych, ewentualnie prowadzącego w poprzednich latach zajęcia z danej dziedziny wiedzy), który gwarantuje właściwą realizację tego przedmiotu.

Szkoły, które podejmują się wprowadzenia przedmiotów uzupełniających, powinny zagwarantować realizację przynajmniej dwóch (małe szkoły) lub trzech (szkoły z dużą liczbą klas) z tych przedmiotów. Tylko wówczas będzie można mówić o wyborze przez uczniów jednego z przedmiotów uzupełniających, które byłyby realizowane w zespołach grupujących uczniów z kilku klas.

Wdrażanie przedmiotów uzupełniających wymaga stworzenia w szkołach odpowiedniego warsztatu pracy nauczyciela i uczniów w postaci zestawu literatury naukowej i popularnonaukowej, prenumeraty specjalistycznych czasopism, zgromadzenia różnych materiałów i środków dydaktycznych. Warsztat taki powstaje zazwyczaj w ciągu kilku lat, niemniej już na początku przy wdrażaniu określonego przedmiotu musi być on tyle bogaty, by dawał możliwość indywidualnej lub grupowej pracy z tekstami, samodzielnego czytelnictwa i opracowywania odpowiednich zagadnień przez uczniów, by mógł być pomocny nauczycielowi (w opracowaniach dotyczących poszczególnych przedmiotów dajemy poprawioną propozycję niezbędnego zestawu lektur. Szkoły i nauczyciele mogą je wzbogacać lub zastępować innymi).

Elementy informatyki mogą być wprowadzone tylko do tych placówek, w których jest nie tylko przygotowany nauczyciel, ale szkoła dysponuje sprzętem w ilości gwarantującej prowadzenie zajęć (zestaw 5 mikrokomputerów).

Zaleca się również, by oceniając uczniów z przedmiotów uzupełniających, stosować zasadę zaliczania lub niezaliczania. Niezaliczenie przez ucznia przedmiotu, który został przez niego wybrany, nie powinno mieć jednak wpływu na promowanie.

Ministerstwo Edukacji Narodowej zakłada pełne wdrożenie przedmiotów uzupełniających i religioznawstwa w liceach ogólnokształcących w roku szkolnym 1990/91. Poczynając od 1990/91 w każdym liceum ogólnokształcącym uczniowie powinni mieć możliwość wyboru przedmiotu przynajmniej spośród trzech oferowanych przez szkołę. Rok szkolny 1989/90 powinien zostać wykorzystany przez szkoły, władze oświatowe i ośrodki kształcenia nauczycieli na zakończenie prac związanych z pełnym wdrożeniem przedmiotów uzupełniających.

W zasadniczych i w średnich szkołach zawodowych nie wprowadza się zmian w dotychczas obowiązującym systemie wdrożeń.

4. INFORMACJA O PROGRAMACH, PODRĘCZNIKACH, TREŚCIACH KSZTAŁCENIA, METODACH I ORGANIZACJI PROCESU NAUCZANIA ORAZ LEKTURACH POMOCNICZYCH DLA UCZNIĄ I NAUCZYCIELA

4.1. **Propedeutyka filozofii**

Informacja o obowiązujących programach

W szkołach średnich obowiązują dwa programy filozofii jako przedmiotu uzupełniającego: (Nr OP 23-4120-43/85) program wg koncepcji prof. Zdzisława J. Czarneckiego oraz alternatywny program nauczania (Nr OP 23-4120-21/84) wg koncepcji prof. Jana Legowicza. Obydwa programy były publikowane w Wychowaniu Obywatelskim i wydane przez WSiP w nakładzie 30 000 egz. Nauczyciele mogą samodzielnie decydować, który program

będą realizować:

Charakterystyka treści przedmiotu

Zakres treści i tematyka obydwu wdrażanych programów propedeutyki filozofii są zbliżone. Programy te zgodnie z zasadą przystępującą propedeutyce są wyborem najbardziej charakterystycznych dla filozofii zagadnień, mającym na celu przybliżenie uczniom elementarnych podstaw filozofii, jej głównych kategorii i problemów. Obok podstawowych zagadnień ontologii i teorii poznania podejmują podstawowe problemy filozofii człowieka i etyki obywatelskiej, szczególnie interesujące młodzież, takie jak: ideały humanizmu, wolności, tolerancji, godności, egalitaryzmu, sprawiedliwości społecznej.

Obydwa programy mają problemowy układ treści. W programie wg koncepcji prof. Z.J. Czarneckiego strukturę programu wyznaczają podstawowe działy filozofii i w ich ramach prezentowane są określone kategorie i poglądy. Natomiast układ zagadnień w programie alternatywnym dość często łączy treści różnych działów wokół określonych pytań i problemów o charakterze głównie ideologiczno-etycznym. Obydwa programy choć reprezentują marksistowskie stanowisko wobec problemów podejmowanych przez filozofię, nie są jednak próbą systematycznego wykładu filozofii marksistowskiej. Wyznaczają one zakresy elementarnej wiedzy nt. filozoficznego podejścia do rzeczywistości, a zwłaszcza metody dialektycznego ujmowania zjawisk i procesów; dają podstawę do świadomego samokształcenia się wobec problemów światopoglądowych, społecznych, ideowych i moralnych współczesności. Treści filozofii stanowią wielowiekowy dorobek intelektualny, stąd niezwykle ważną sprawą w nauczaniu filozofii jest kontekst historyczny. W programach nie zakłada się systematycznego poznawania historii filozofii; przedstawianie poglądów wybitnych filozofów, szkół czy kierunków powinno odbywać się tylko w związku z omawianiem określonych problemów.

Organizacja i metody procesu nauczania

Na całość programu nauczania propedeutyki filozofii przeznaczają się 70 jednostek lekcyjnych (po dwie godziny tygodniowo).

W nauczaniu propedeutyki filozofii w szkole średniej należy zdecydowanie preferować formy nauczania aktywizujące uczniów — kształtujące w nich samodzielność myślenia i samodzielność w dochodzeniu do wiedzy. W związku z tym nacisk powinien być położony na zajęcia seminaryjne i dyskusyjne, połączone z analizą reprezentatywnych fragmentów pism wybitnych filozofów oraz na referowanie przez uczniów wybranych opracowań podejmujących poddane dyskusji problemy.

Problemowa struktura programów powinna sprzyjać stopniowemu zwiększaniu aktywizujących form lekcji w toku całego procesu.

Realizacja programu powinna służyć integracji wiedzy ucznia.

Program zawiera niektóre zagadnienia, które znajdują szersze rozwinięcie w innych uzupełniających programach nauczania: w programie wiedzy o problemach współczesnej cywilizacji, w propedeutyce wiedzy ekonomicznej, w wybranych problemach prawa, w problemach religioznawstwa. Oczywiście są również związki z treścią obowiązkowych przedmiotów humanistycznych – z językiem polskim, historią, wiedzą o społeczeństwie. Wskazane jest więc sięgać po wiedzę i przykłady z innych przedmiotów, by wyjaśnić problemy filozoficzne; zwłaszcza odwoływanie się do przykładów z literatury nie tylko ułatwia rozumienie różnych twierdzeń czy kategorii, lecz także emocjonalnie zabarwia zajęcia.

W ubiegłych latach nauczanie propedeutyki filozofii podjęto w ponad 220 szkołach, głównie w liceach ogólnokształcących. Ze względu na zasadę sukcesywnego wprowadzania nowych programów, obowiązującą w przeprowadzanej reformie, przedmiot mógł być nauczany najpierw w klasach młodszych. Mimo niewątpliwych zainteresowań uczniów problematyką światopoglądową i filozoficzną realizacja propedeutyki filozofii w zakresie określonym przez programy była zadaniem bardzo trudnym. W świetle przeprowadzonych badań szczególną trudność sprawiały młodzieży treści abstrakcyjne – zwłaszcza z zakresu logiki i teorii poznania; łatwiej były przyswajane i cieszyły się większym zainteresowaniem zagadnienia antropologiczne, aksjologiczne i estetyczne, które łatwiej poddają się opisowi i zabiegom popularyzatorskim poprzez odwoływanie się do doświadczeń uczniów oraz przykładów z literatury i sztuki.

W świetle opinii nauczycieli nieco łatwiejszy wydaje się być program opracowany według koncepcji prof. Legowicza, choć częściej wybierany był program według koncepcji prof. Czarneckiego, ze względu na przejrzysty układ treści. Nauczyciele podkreślają szczególne zainteresowanie uczniów treścią III-ciej części tego programu – "Przewodnie idee i wartości".

W świetle dotychczasowych doświadczeń wydaje się jednak właściwe, by nauczanie filozofii przesuwać raczej do klas starszych.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, większość nauczycieli podejmowała różne zabiegi, by przybliżyć uczniom treści programu, odwołując się do ich zainteresowań i już zdobytej wiedzy.

Wyraziło się to w preferowaniu tych haseł programów, które wzbudzały większe zainteresowanie, w próbach bardziej popularyzatorskiego przedstawiania treści poprzez ich problemowe ujęcia, powiązania ze współczesnym życiem społecznym. Programy traktowano jako podstawę do własnej koncepcji dydaktycznej, respektując ich cele i założenia; wprowadzano różne modyfikacje w szczegółowych treściach przedmiotu. Obecnie jest już możliwość realizacji programów w klasach trzecich i czwartych, z młodzieżą bardziej dojrzałą, zapewne złagodzi to trudności, jakie napotykali nauczyciele w poprzednich latach. Mimo trudności, nawet w klasach pierwszych treści filozoficzne interesują większość uczniów. Wprowadzenie filozofii wychodzi bowiem naprzeciw przeżywanym przez uczniów ich własnych niepokojom

i pytaniom filozoficznym. Realizacja programów musi te potrzeby respektować, ale odpowiadać na nie w sposób właściwy dla filozofii, wprowadzając w żywiołowe procesy psychiczne elementy porządku, dyscypliny i kultury intelektualnej.

Jednym z założeń dydaktycznych przedmiotów uzupełniających jest ich swobodny wybór przez uczniów. Należy więc dążyć do takiej organizacji kształcenia, by np. uczniowie różnych oddziałów tej samej klasy mogli wybierać przedmioty zgodnie z ich zainteresowaniami i tworzyć odpowiednie zespoły — np. filozofii, religioznawstwa, ekonomii. Zebranie w jednym zespole uczniów, którzy interesują się filozofią, pozwoli łatwiej pokonywać trudności nawet z młodzieżą klas młodszych.

Nauczanie filozofii w klasach starszych, i przy znacznie lepszym wyposażeniu w materiały źródłowe i podręczniki, pozwoli określić b. zasadne stanowisko w zakresie korekt programów i zasad dalszego wdrażania.

Informacja o podręcznikach i materiałach źródłowych

- Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne wydały następujące publikacje:
- B. Barkiewicz — Filozofia dla szkół średnich. Wybór tekstów 1987. Wyd. II 1989.
- J.Z. Czarnecki. Człowiek, świat, wartości. Wybór tekstów filozoficznych dla szkół średnich. 1989.

Literatura dla ucznia

1. Ajdukiewicz K.: Zagadnienia i kierunki filozoficzne. Warszawa 1983
2. Głąbik Cz.: Oblicze szczęścia. Warszawa 1982.
3. Jankowski H.: Wolność a moralność. Warszawa 1982.
4. Jankowski H.: Wybór moralny. Warszawa 1965.
5. Kasprzyk L., Węgrzycki A.: Wprowadzenie do filozofii. Warszawa 1985.
6. Malewska A.: ABC porządnego myślenia. Warszawa 1958.
7. Marciszewski W.: Sztuka dyskusowania. Warszawa 1971.
8. Sikora A.: Spotkania z filozofią. Warszawa 1983.
9. Szawarski Z.: Zarys moralności socjalistycznej. Warszawa 1981.
10. Witwicki W.: Pogadanki obyczajowe. Warszawa 1962.
11. Witwicki W.: Wiara oświeconych. Warszawa 1980.

Literatura dla nauczyciela

1. Cackowski Z.: Główne pojęcia materializmu historycznego. Warszawa 1968.
2. Filozofia współczesna. Praca zbiorowa pod red. Z. Kuderowicza t. 1—2, Warszawa 1983.
3. Fritzhand M.: O niektórych właściwościach etyki marksistowskiej. Warszawa 1974.

4. Kasprzyk L., Węgrzycki A.: Wprowadzenie do filozofii. Warszawa 1983 (fragmenty).
5. Kopaliński W.: Słownik mitów i tradycji kultury. Warszawa 1985.
6. Kuderowicz Z.: Filozofia dziejów. Warszawa 1983.
7. Legowicz J.: Zarys historii filozofii. Elementy doksografii. Warszawa 1983.
8. Legowicz J.: Życie dla życia. Warszawa 1984.
9. Mała encyklopedia logiki. Red. Marciszewski W., Wrocław 1970.
10. Marciszewski W.: Rola dyskusji w nauczaniu i wychowaniu. Warszawa 1976.
11. Rudniański J.: O dobrym wychowaniu i kształceniu. Kryteria moralne i prakseologiczne. Warszawa 1985.
12. Słownik filozofii marksistowskiej. Red. T. Jaroszewski. Warszawa 1986.
13. Suchodolski B.: Kim jest człowiek. Warszawa 1985.
14. Szawarski Z.: Zarys moralności socjalistycznej. Warszawa 1981.
15. Tatariewicz W.: Historia filozofii t. 1–2. Warszawa 1978.

Oprócz tego do realizacji programu należy wykorzystać wybrane fragmenty źródłowych tekstów filozoficznych. Wśród nich powinny się znaleźć następujące prace klasyków myśli marksistowskiej:

1. K. Marks: Przyczynek do krytyki heglowskiej filozofii prawa. Wstęp (w: K. Marks, F. Engels, Dzieła t. I s. 417 i dalsze, Warszawa 1962).
2. K. Marks: Tezy o Feuerbachu.
3. K. Marks, F. Engels: Ideologia niemiecka. Dzieła t. III (fragmenty cz. I).
4. F. Engels: Ludwik Feuerbach i zmierzch klasycznej filozofii niemieckiej (są dostępne różne wydania — fragmenty).
5. F. Engels: Dialektyka przyrody (Warszawa 1953) — fragmenty.
6. K. Marks: Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne (Różne wydania) — fragmenty.
7. K. Marks, F. Engels: Manifest Komunistyczny.
8. K. Marks: Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej, w: K. Marks, F. Engels, Dzieła wybrane, t. I, Warszawa 1949 — fragmenty.
9. W.I. Lenin: Materializm a empirokrytyzm — fragmenty.
10. W.I. Lenin: Przemówienie do Komsomołu.

Niezbędna jest prenumerata w odpowiedniej ilości tygodnika "Argumenty" i miesięcznika "Człowiek i Światopogląd".

Zaleca się również korzystanie z tomików z serii "Myśli i ludzie" wydawanej przez Wiedzę Powszechną.

Miesięcznik "Wychowanie Obywatelskie" zamieścił szereg publikacji metodycznych poświęconych nauczaniu propedeutyki filozofii w szkołach średnich. Szczególnie poleca się nr 4 z 1987 r. tego miesięcznika, który jest w całości

przeznaczony dla nauczycieli filozofii.

Między innymi zalecamy następujące artykuły z nr 4/1987 r.:

- W. Basikowski: Rozkład materiału z propedeutyki filozofii.
- J. Cabaj, Z. Czarnecki, H. Jakuszko: Wybór źródeł filozoficznych dla użytku uczniów szkół średnich.
- Z. Czarnecki: Propedeutyka filozofii w strukturze szkolnego nauczania. Cele i warunki ich realizacji.
- T. Kwiatkowski: Pozycja logiki jako przedmiotu nauczania w polskiej szkole średniej.
- H. Nawara: Propedeutyka filozofii w szkole średniej.

Z dalszych numerów

- Z. Czarnecki: Człowiek i świat człowieka Nr 7–8. 1988.
- Z. Czarnecki: Autokracjonalistyczna koncepcja człowieka Nr 9. 1988.
- Z. Krawczyk: Prawa rozwoju społecznego. Nr 6. 1988.
- W. Bańkowski: Zbiór zadań z propedeutyki filozofii dla uczniów szkół ponadpodstawowych. Nr 3. 1988.
- Z. Szawarski: felietony z zakresu etyki, drukowane w każdym numerze Wychowania Obywatelskiego.

4.2. **Religioznawstwo**

Informacja o obowiązujących programach nauczania

Od roku szkolnego 1986/87 wdrażane są następujące programy religioznawstwa:

- Program liceum ogólnokształcącego. Religioznawstwo (kl. IV). Został on opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 8/1985 w nakładzie 19 700 egzemplarzy oraz wydany w formie broszury przez WSiP w nakładzie 8 500 egzemplarzy w 1986 r.
- Program liceum zawodowego i technikum. Religioznawstwo. Program ten został opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 9/84 w nakładzie 19700 egzemplarzy oraz wydany przez WSiP w formie broszury w nakładzie 26 000 egzemplarzy w 1986 r.

Charakterystyka treści przedmiotu

Obydwa programy – obowiązkowy i uzupełniający – mają te same działy zagadnień (części) i zbliżoną strukturę, a różnią się zakresem informacji szczegółowej (mniejszą liczbę zagadnień w programie obowiązkowym).

Program jest propedeutyką religioznawstwa w szerokim rozumieniu. Obejmuje on m. in. takie zagadnienia, jak: istota i źródła religii, religie współczesnego świata (buddyzm, judaizm, chrześcijaństwo, islam), kościoły i związki wyznaniowe w PRL, zasady polityki wyznaniowej, stosunek PZPR do religii, problemy wychowania światopoglądowego.

Przyswajanie przez uczniów treści religioznawstwa ma na celu ukształtowanie świeckich postaw wobec problemów społeczno-swiatopoglądowych.

Szczególny akcent kładzie się na takie cele wychowawcze, jak:

- rozbudzanie refleksji nad własnym światopoglądem oraz dążenie do jego zracjonalizowania i zhumanizowania, oparcia na wiedzy naukowej i pogłębianej intelektualnie refleksji dotyczącej człowieka i społeczeństwa;
- wyjaśnianie prawidłowości powstania i rozwoju religii jako zjawiska społecznego i historycznego, jej źródeł i spełnianych funkcji w życiu jednostki i zbiorowości;
- kształtowanie świadomości obywatelskiej w rozumieniu polityki wyznaniowej socjalistycznego państwa i partii marksistowskiej;
- podniesienie kultury życia codziennego, kształtowanie humanistycznej, tolerancyjnej postawy w stosunku do ludzi posiadających odmienne przekonania światopoglądowe;
- zapoznanie z treściami i wartościami światopoglądu marksistowskiego, z toczącą się we współczesnym świecie walką światopoglądową.

Postawy społecznej tolerancji nie mogą opierać się na pomniejszaniu znaczenia treści światopoglądu w życiu społecznym i kontaktach interpersonalnych. Jest to w warunkach Polski niemożliwe, a także i niecelowe.

Różnorodność indywidualnych światopoglądów przy postawach tolerancji i podzieleniu wspólnych wartości społeczno-ideowych i obywatelskich może być nie tylko źródłem pozytywnych przeżyć osobistych, lecz również czynnikiem wzbogacania kultury społeczeństwa.

Realizacja religioznawstwa sprzyjać powinna również kształtowaniu uzdolnień humanistycznych i umiejętności, takich, jak:

- czytanie ze zrozumieniem publikacji dotyczących religii, światopoglądu, polityki wyznaniowej;
- ocena krytyczna, wyrażająca się m. in. w rozpoznawaniu intencji lub stanowisk pozareligijnych (politycznych, ideologicznych) w wypowiedziach o charakterze religijnym;
- prowadzenie rozmów i uczestniczenie w dyskusji;
- używanie podstawowych pojęć do określenia zjawisk religijnych czy religjno-moralnych z pozycji świeckich (np. kult, wyznanie, katecheza).

Organizacja i metody procesu nauczania

Prowadzenie zajęć z religioznawstwa, jak potwierdza to trzyletnia praktyka, jest zadaniem trudniejszym niż nauczanie innych przedmiotów szkolnych. Wynika to z wielu powodów. Sam przedmiot jest w zasadzie ciągle nowy na gruncie szkoły średniej. Poprzednie próby poznawania przez młodzież szkół średnich problematyki religioznawstwa miały charakter zajęć klubowych lub akcji odczytowych. Prowadziły je od lat zespoły młodzieży ZSMP czy ZHP, powstawały również grupy luźno związane z organizacjami, których uczestnicy podejmowali działalność samokształcącą, kierując się potrzebami pracy nad własnym światopoglądem i zainteresowaniami naukowymi nad religią – zazwyczaj w szerszym kontekście filozoficznym, etycznym i politycznym.

W niektórych okresach zasięg tych działań samokształceniowych bywał szeroki, w innych zawężył się, zawsze jednak był w szkołach średnich obecny i znaczący. Te doświadczenia miały niezaprzeczalną wartość. Świadczyły o tym, że problematyka religioznawcza cieszyła się trwałym zainteresowaniem znacznej części młodzieży.

Wprowadzenie religioznawstwa jako przedmiotu uzupełniającego wychodzi naprzeciw tym zainteresowaniom.

Możliwość wybierania religioznawstwa jako przedmiotu uzupełniającego daje gwarancję, że kształceniem objęci zostaną ci uczniowie, których przedmiot rzeczywiście interesuje i którym jest potrzebny (w bieżącym roku szkolnym również w liceach ogólnokształcących religioznawstwo nadal jest wdrażane na zasadzie wyboru).

Dobrowolność wyboru jest podstawową zasadą realizacji przedmiotów uzupełniających, w przypadku religioznawstwa musi być szczególnie respektowana. Nie wolno przy tym dopuścić, by wybór przedmiotu tworzył wśród młodzieży podziały o charakterze światopoglądowym lub politycznym. Zasada tolerancji i autonomii światopoglądowej musi być respektowana już od etapu tworzenia grup. O ile możliwe, nie należy tworzyć grup licznych – proponowana liczba około piętnastu uczniów wydaje się być optymalna do prowadzenia zajęć, polegających na studiowaniu problemów i wysnuwaniu wniosków i poglądów z wiedzy czerpanej z różnych źródeł. W 1988/89 r. religioznawstwo było już wdrożone w ponad 1000 liceach ogólnokształcących i w średnich szkołach zawodowych. Jak wynika z przeprowadzonych badań, przedmiot cieszy się żywym zainteresowaniem uczniów. Równocześnie i przez uczniów i przez nauczycieli oceniony został jako trudny, szczególnie treści pierwszej części programu "Religia jako zjawisko społeczne". Sporo zagadnień w tej części ma charakter socjologiczny i teoretyczne ujęcie – sprawiają one trudności uczniom, zwłaszcza młodszych klas, nie mających doświadczenia w operowaniu społecznymi pojęciami abstrakcyjnymi. Zagadnienia te wymagają wyjaśnienia ich przez samego nauczyciela lub przy jego znaczącym udziale, w formie pogadanki wyjaśniającej, kierowanej pracy nad tekstem czy w formie przystępnego wykładu. Niektóre zagadnienia tej części, np. dotyczące zagadnień metodologicznych religioznawstwa (rozdz. 1.1.) można pominąć lub omówić skrótowo, podobnie również rozdział (1.2.) "Istota religii", dotyczący różnych koncepcji religioznawstwa. Mimo teoretycznego charakteru następne rozdziały tej części: "Struktura religii" (1.4.), "Miejsce i rola religii w społeczeństwie" (1.5.) oraz "Religijność indywidualna" (1.6.) – powinny zostać przyswojone przez uczniów ze względu na ich poznawczą wartość i znaczenie dla zrozumienia szczegółowych i opisowych treści przedmiotu.

Zagadnienia z części "Religie współczesnego świata" mają przewagę treści opisowych, w tym również z zakresu lubianej przez młodzież historii religii. Ich poznawanie i prezentację można powierzyć samym uczniom, wskazując odpowiednią lekturę do przygotowania wystąpień (referatów

i koreferatów) na zajęciach w formie seminarium. Zagadnienia znajdujące się w końcowych rozdziałach programu, dotyczące światopoglądu, moralności, tolerancji czy polityki wyznaniowej, można efektywnie realizować w formie dyskusji po uprzedniej lekturze książek (fragmentów), artykułów czy dokumentów. Religioznawstwo jest humanistycznym przedmiotem interdyscyplinarnym. Wymaga zróżnicowanych metod i form zajęć. Niezależnie od formy zajęcia muszą mieć zawsze odpowiedni poziom i klimat naukowy, wynikający z rzetelnego poznawania wiedzy, operowania odpowiednią terminologią, respektowania poprawnej argumentacji. Opanowanie nowej terminologii nie jest w przypadku religioznawstwa wymogiem kształcenia formalnego. Ma wybitnie wychowawcze i społeczne znaczenie.

Społeczne procesy tolerancji wymagają opanowania języka, który pozwala o światopoglądzie i religii mówić w sposób niezależny, naukowy, bez obciążeń i zabarwień emocjonalnych i tendencyjnie wartościujących. Taki język potrzebny jest w Polsce zarówno wierzącym, jak i niewierzącym. Lekcje religioznawstwa powinny służyć jego poznawaniu i wdrażaniu.

W programie proponuje się przykładowe przydziały godzin na poszczególne części i rozdziały. Nie należy traktować ich inaczej, jak tylko jako zalecenia orientacyjne. W okresie wdrażania nauczyciele mają prawo odpowiednio modyfikować program w zależności od warunków realizacji przedmiotu, preferując te zagadnienia, które mogą rzeczywiście efektywnie realizować (oczywiście bez rażących jednostronności).

Jednym z warunków dobrej realizacji programu jest stworzenie warsztatu pracy młodzieży i nauczyciela w postaci zasobnej biblioteki przedmiotu, gromadzącej książki, broszury, czasopisma, albumy, słowniki, materiały powielane (np. teksty do pracy w grupach).

Wydana w Polsce literatura religioznawcza jest dość bogata, ale wydania były przeważnie niewysokie i szybko się wyczerpywały. Stworzenie wspólnego warsztatu powinno być w najbliższych latach jednym z zadań zespołów uczniów realizujących religioznawstwo. Lektury publikowane w niniejszym opracowaniu i w programach nie stanowią rejestrów pełnych, są propozycją stworzoną pod kątem treści programu, możliwości percepcyjnych uczniów i dostępności książek.

Informacja o podręcznikach i materiałach metodycznych

W roku szkolnym 1986/87 Ministerstwo Oświaty i Wychowania przesłało szkołom dwie obszerne publikacje: "Zarys dziejów religii" (praca zbiorowa), Warszawa 1986 r. oraz nr 3/4 z 1986 r. kwartalnika "Euhemer — Przegląd Religioznawczy", zawierający materiały do wszystkich podstawowych zagadnień programu. W roku 1987 WSiP wydały materiały pomocnicze dla uczniów i nauczycieli "Wybrane problemy religioznawstwa" Z. Kaweckiego i W. Tylocha. Spełniają one aktualnie funkcję podręcznika. Przygotowują ich II-gie wydanie w 1990 r.

W druku znajdują się:
Religioznawstwo. Podręcznik dla nauczycieli pod red. H. Grzymała-Moszczyńska i J. Majchrowski.
H. Tomalska. Przewodnik metodyczny dla nauczycieli religioznawstwa.

Literatura dla ucznia

- Bielawski J.: Islam. Warszawa: KAW 1980.
Bogowie w kulturach świata. Warszawa: Iskry 1986.
Ciupak E.: Religia i religijność. Warszawa: Iskry 1982.
Frazer J. G.: Złota gałąź. Warszawa: PIW 1978.
Gieysztor A.: Mitologia Słowian. Warszawa: Wyd. Art. i Film. 1986.
Keller J.: Prawosławie. Warszawa: Iskry 1982.
Kosidowski Z.: Gdy słońce było bogiem. Warszawa: Iskry 1977.
Kuczyński J.: Życie i filozofowanie. Warszawa: KiW 1969.
Lenin W. I.: O religii: KiW 1960.
Major M.: Buddyzm. Warszawa 1980.
Mały słownik religioznawczy. Pod red. Z. Poniatowskiego. Warszawa: WP 1969.
Markiewicz S.: Protestantyzm. Warszawa: KAW 1982.
Niebo i piekło w kulturze świata. Warszawa: Iskry 1986.
Od Mojżesza do Mahometa (praca zbiorowa) Warszawa: Iskry 1979.
Pomykało W.: 10 razy o problemach laicyzmu. Warszawa: KiW 1971.
Religia wczoraj i dziś. Praca zbiorowa pod red. J. Kellera.
Warszawa Iskry 1971.
Szkłowski J. S.: Wszechświat, życie, myśl. Warszawa 1966.
Tokarczyk A.: Religie współczesnego świata. Warszawa: 1978.
Tokarczyk A.: Trzydzieści wyznań. Warszawa: KiW 1971.
Wierusz Kowalski J.: Reformatorzy chrześcijaństwa. Warszawa Iskry 1970.
Zarys dziejów religii (praca zbiorowa). Warszawa 1976.
Zwyczaj, obrzędy, symbole religijne. Warszawa 1978.

Literatura dla nauczyciela

1. Anisimow A.: Wierzenia ludów Północy. Wybór pism. Warszawa 1971
2. Bielawski J.: Islam, Warszawa 1980
3. Bogowie w kulturach świata. Warszawa: Iskry 1986
4. Eliade M.: Traktat o historii religii. Warszawa 1966
5. Filozofia i myśl społeczna Jana Pawła II, Warszawa 1983
6. Frazer J.G.: Złota gałąź. Warszawa 1962, 1965, 1969, 1971, 1978
7. Gieysztor A.: Mitologia Słowian, Warszawa 1982, 1986
8. Godlewski J. F.: Kontrowersje wokół światopoglądu. Warszawa 1980
9. Jedynak S.: Bogowie, władcy i zwykli ludzie. Warszawa: KiW 1985
10. Kąkol K.: Kościół w PRL. Elementy ewolucji doktryny. Warszawa: KiW 1985

11. Keller J.: Prawosławie. Warszawa: Iskry 1986
12. Kosidowski Z.: Gdy słońce było bogiem, Warszawa: Iskry 1986
13. Major N.: Buddyzm. Warszawa 1980
14. Markiewicz S.: Ideologiczna i polityczne treści teologii wyzwolenia. Warszawa: KiW 1985
15. Markiewicz S.: Protestantyzm. Warszawa 1982
16. Martino E.: Ziemia zgrzyoty. Przyczynek do historii życia religijnego południowych Włoch. Warszawa 1971
17. Niebo i piekło w kulturach świata. Warszawa: Iskry 1986
18. Robertson A.: Pochodzenie chrześcijaństwa. Warszawa: 1960
19. Szmyd J.: Psychologia religii. Warszawa: KiW 1986
20. Swienko H.: Religia i religie, Warszawa: Iskry (w przygotowaniu)
21. Tanalski D.: Filozofia człowieka Jana Pawła II. Warszawa: KiW 1986
22. Tazbir J.: Historia Kościoła katolickiego w Polsce (1460–1795). Warszawa 1966
23. Tokariew S.: Pierwsze formy religii i ich rozwój. Warszawa 1969
24. Tokarczyk A.: Protestantyzm. Warszawa: Iskry (w przygotowaniu)
25. Tokarczyk A.: Trzydzieści wyznań. Warszawa 1971
26. Wasiliew L.: Zarys historii religii Wschodu. Warszawa: KiW 1986
27. Weher M.: Szkice z socjologii, religii. Warszawa: KiW 1984
28. Wierusz Kowalski J.: Wczesne chrześcijaństwo. I–X wiek. Warszawa 1985
29. Wierusz Kowalski J.: Chrześcijaństwo średniowieczne XI–XV wiek. Warszawa 1985
30. Wierusz Kowalski J.: Katolicyzm nowożytny. XV–XX wiek. Warszawa 1985
31. Wierusz Kowalski J.: Poczet papieży. Warszawa 1985
32. Wierusz Kowalski J.: Reformatorzy chrześcijaństwa. Warszawa (w przygotowaniu)

Czasopisma:

„Euhemer – Przegląd Religioznawczy”, „Człowiek i Światopogląd”, „Argumenty”.

Wprowadzeniu religioznawstwa do szkół towarzyszyła żywa działalność metodyczna. Wiele ODN przy udziale nauczycieli opracowało przykładowe rozkłady materiału nauczania, bibliografię i wybrane tematy.

Miesięcznik „Wychowanie Obywatelskie” zamieścił również szereg publikacji metodycznych i merytorycznych z zakresu religioznawstwa. W nr 9 z 1986 r. szczególnie poleca się dwa artykuły metodyczne:

- H. Tomalska: Analiza dydaktyczna programu nauczania z zakresu religioznawstwa. Propozycje merytoryczno-metodyczne.
- H. Tomalska: Rozkład materiału nauczania działu I religioznawstwa dla liceum zawodowego i technikum.

W nr 6 „Wychowania Obywatelskiego” z 1987 r., który ma charakter religioznawczy, zamieszczone zostały następujące publikacje dla nauczycieli

przedmiotu:

- A. Mikołajko: Spór o religioznawstwo w szkole.
- G. Moss: Propozycje metodyczne dla nauczycieli religioznawstwa.
- J. Betleja: Główne warunki skutecznego osiągania celów przedmiotu (na podstawie własnych doświadczeń pedagogicznych).
- S. Telega: Konspekty lekcji z religioznawstwa.
- W. Kranze: Konspekty lekcji poświęconej realizacji pierwszej jednostki lekcyjnej.
- H. Tomalska: Konspekty lekcji do działu I programu religioznawstwa.
- J. Puchalska: Konspekt lekcji poświęcony realizacji kolejnych haseł programowych.
- J. Łukasiewicz: Konspekt lekcji poświęcony realizacji kolejnych haseł programowych.
- H. Bielewicz: Rozkład materiału religioznawstwa w liceum ogólnokształcącym, zawodowym i technikum.
- H. Falkowska: Buddyzm. Propozycje metodyczne.
- E. Mikita: Struktura współczesnych religii (propozycje wykładu).
- E. Łazowska: Czy korzystać z filmu w nauczaniu religioznawstwa.
- informacje o książkach.

W 1988 r..

- A. Mikołajko: Religioznawstwo między nauką a oświatą.
- A. Mikołajko: Satanizm młodzieży w Polsce.

4.3. Problemy współczesnej cywilizacji

Informacja o obowiązujących programach nauczania

W roku szkolnym 1988/89 realizowane będą następujące programy tego przedmiotu:

- Program liceum ogólnokształcącego oraz Liceum zawodowego i technikum. Problemy współczesnej cywilizacji. Program ten został opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 10/1985 oraz został wydany w formie broszury przez WSiP w nakładzie 30 000 egzemplarzy.
- Program zasadniczej szkoły zawodowej o tej samej nazwie został opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 10 z 1987 r. i wydany w formie broszury przez WSiP.

Informacja o podręcznikach

Ze względu na interdyscyplinarny charakter przedmiotu zakłada się nauczanie bezpodręcznikowe. Podstawową, względnie całościową lekturą dla tego przedmiotu w szkołach średnich, jest praca B. Suchodolskiego i Wojnar "Nasza współczesność a wychowanie" Warszawa 1972. Dla zasadniczych szkół zawodowych przewiduje się wydanie wypisów.

Charakterystyka treści przedmiotu

Koncepcja programów opiera się na kilku założeniach:

- wprowadzenie w problematykę współczesności powinno być dokonywane w sposób jak najbardziej pełny i zintegrowany, to znaczy obejmujący wszystkie jej dziedziny w ich wzajemnym powiązaniu. Z tej racji przyjmuje się w nazwie przedmiotu termin "cywilizacja", a nie termin "kultura", który skłania przeważnie do interpretacji zawężającej problematykę współczesną do dziedziny artystycznej;
- zrozumienie cywilizacji współczesnej wymaga ujęcia jej w rozwoju, to znaczy ukazania jej historycznych źródeł, przede wszystkim podstaw materialnych, jej aktualnego stanu i perspektyw rozwojowych, ustalonych w znacznym stopniu przez świadomą działalność ludzi;
- poznawanie współczesności ważne jest jako orientacja dla jednostki wchodzącej w życie i mającej kierować własnym działaniem w ten sposób, aby przynosiło ono pożytek społeczeństwu i poczucie wartości istnienia jednostce;
- przyswojenie treści cywilizacji współczesnej powinno oddziaływać na kształtowanie postaw internacjonalistycznych – poczucie więzi z ludzkością, współodpowiedzialność za jej los, gotowość przeciwdziałania zagrożeniom i solidarność w walce o postęp w różnych sferach działalności ludzkiej, gotowość korzystania z doświadczeń innych społeczeństw.

Realizacja treści przedmiotu ma na celu m.in. kształtowanie następujących umiejętności: postrzeganie zjawisk jako procesów, poszukiwanie związków i zależności między różnymi sferami rzeczywistości, wyróżnianie zjawisk o zasięgu ogólnym (krajowym, międzynarodowym), wyróżnianie konwencji w opisie i analizie określonych zjawisk (np. opis filozoficzny, socjologiczny, polityczny).

Program łączy w sobie różne elementy wiedzy zdobytej już przez uczniów, m.in. na lekcjach historii, języka polskiego, geografii, pios itp. Omawia się w nich zagadnienia rozwoju społecznych form życia, u podłoża których leżą:

działalność wytwórcza, polityczna i duchowa; przede wszystkim genezę nowoczesnych form społecznych ze wskazaniem rysujących się dziś obszarów przyspieszeń, spięć, trudności i zagrożeń. Ze względu na odmienne warunki realizacji – przygotowanie uczniów, ich zainteresowania, czas na realizację przedmiotu – w treści i budowie programów współczesnej cywilizacji dla szkół średnich i zasadniczych zawodowych występują istotne różnice. Program dla szkół średnich, opracowany według koncepcji prof. B. Sucho-dolskiego, wyróżnia się problemowym, kompleksowym ujęciem wiedzy z zakresu podstawowych dyscyplin społecznych.

W programie wiedza ta została zintegrowana wokół dziesięciu zasadniczych problemów, charakteryzujących współczesność.

Są to następujące tematy:

1. Ludzkość w walce o egzystencję i dobrobyt.

- II. Ku społecznej sprawiedliwości.
- III. Stosunki między narodami: wojny i obrona pokoju.
- IV. Kultura jako czynnik rozwoju społecznego i indywidualnego.
- V. Sytuacja człowieka w cywilizacji współczesnej.
- VI. Człowiek w nowoczesnym środowisku życia.
- VII. Środowisko kulturalne.
- VIII. Praca ludzka w warunkach rozwoju nauk i techniki.
- IX. Sztuka jako wyobrażony i przeżywany świat współczesnego człowieka.
- X. Człowiek i jego życie.

Z zestawu tych tematów nauczyciel wybiera kilka jako przedmiot całorocznej pracy z uczniami.

Program problemów współczesnej cywilizacji dla zasadniczych szkół zawodowych ma mniej rozwiniętą treść. Wiodącymi zagadnieniami w programie są rozwój nauki i przemysłowych metod wytwarzania, a zwłaszcza ich współczesny wyraz w rewolucji naukowo-technicznej oraz ich wpływ na zmianę społecznej struktury, pracę, życie duchowe.

Zagadnienia te, tworzące szkielet programu i traktowane jako obligatoryjne, obudowane zostały szerokim zestawem zagadnień fakultatywnych podejmujących problemy nowoczesnych technologii i dziedzin produkcji oraz perspektyw, barier i zagrożeń rozwoju gospodarczego i społecznego, jak: komputeryzacja, problemy surowców, energetyki, komunikacji, podbój kosmosu, problemy wyżywienia, ochrony środowiska, militarystyki i inne, tzw. problemy globalne współczesnej cywilizacji.

W stosunku do programu dla szkół średnich program dla ZSZ jest łatwiejszy, zawiera zagadnienia podejmowane przez publicystykę gospodarczą i naukowo-techniczną.

Organizacja i metody procesu nauczania

W liceach ogólnokształcących, zawodowych i technikach na realizację programu przeznaczają się około 70 godzin, w wymiarze dwóch godzin w tygodniu w ciągu całego roku (w liceach zawodowych 1 godzina w tygodniu przez okres 2 lat).

W zasadniczych szkołach zawodowych na przedmiot przeznaczają się około 35 godzin w ciągu roku (1 godzina w tygodniu).

Realizacja przedmiotu powinna opierać się przede wszystkim na pracy własnej uczniów, nauczyciel nie powinien przedmiot „nauczać”, lecz raczej powinien być organizatorem, kierownikiem i doradcą pracujących uczniów.

Zajęcia powinny pozwolić uczniom wyrabiać umiejętności rozwiązywania problemów na drodze konfrontacji różnych poglądów, konstruowania logicznej argumentacji, akceptacji uzasadnionego stanowiska kolegów. Osiągnięcie tych efektów jest wtedy możliwe, jeśli nauczyciel pomaga uczniowi wyeliminować lęk przed uczestnictwem w dyskusji, obawę przed prezentowaniem własnego zdania, by nie narazić się nauczycielowi lub na śmieszność

w oczach kolegów. Preferowaną formą lekcji winna być dyskusja.

Dyskusja może być poprzedzana sprawozdaniem z lektury, referatami (lub wypowiedziami) wprowadzającymi, przygotowanymi przez uczniów pod kierunkiem i kontrolą nauczyciela. Wymaga to od nauczyciela: nauczenia ucznia sporządzania syntetycznych referatów, pomocy w wyborze właściwej lektury, uczenia wypowiadania się, argumentacji, polemiki, uogólniania itp.

Program powinien być realizowany z uwzględnieniem przesłanek historycznych w sposób dynamiczny. Należy zatem ukazywać źródła procesów cywilizacyjnych, ich historyczny przebieg i perspektywy, wyrabiając u uczniów przekonanie, że rozwój cywilizacji jest wynikiem wyboru i aktywności ludzkiej.

Realizacja przedmiotu cywilizacja współczesna powinna być oparta na wiedzy już posiadanej przez uczniów, wzbogacanej lekturą i wskazaniem nauczyciela. Zachodzi więc konieczność częstego odwoływania się do wiadomości z innych przedmiotów. Najwięcej wzajemnych związków wystąpi w przypadku omawianych problemów współczesnej cywilizacji z historią, geografią, nauką o języku i literaturze oraz z wiedzą o społeczeństwie. W programie dla szkół średnich materiał nauczania obejmuje podstawową wiedzę odnoszącą się do procesów cywilizacyjnych, w szerokim ich rozumieniu. Nie oznacza to, że należy całą treść programu traktować obligatoryjnie i jednakowo, że wszystko musi być zrealizowane. Dopuszcza się możliwość wyboru określonej tematyki przez nauczyciela. Zakres treści programowych tak, jak je ujmuje program, prawdopodobnie trudno byłoby zrealizować w ciągu rocznego kursu w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Nie wydawało się jednak celowe redukcje treści programu, stanowi on bowiem pewną całość, opracowaną przez prof. B. Suchodolskiego, autora projektu programu, jako makieta podstawowych problemów współczesności. Rozwinięcie treści programu znajduje się w piśmiennictwie B. Suchodolskiego, a zwłaszcza w jego książce napisanej wspólnie z I. Wojnar, pt.: "Nasza współczesność a wychowanie", którą można traktować nie tylko jako podstawową literaturę dla nauczycieli, lecz również można zalecać uczniom w związku z pracą nad określonymi zagadnieniami. Z tych względów utrzymując całość programu, proponujemy, by zakres zagadnień do realizacji z klasą określał sobie sam nauczyciel, uwzględniając zainteresowanie uczniów, stan zgromadzonej lektury dla uczniów, a także własną wiedzę.

Program zawiera bardzo różną problematykę teoretyczną, jednakże poszczególne jego rozdziały, choć też interdyscyplinarne, mają względnie jednorodny charakter; społeczno-polityczny czy społeczno-kulturowy. Można, wybierając z programu cztery do sześciu rozdziałów, zbudować wersję programu o wyraźnej przewadze jednego rodzaju treści. Można na przykład wybierając rozdziały: I, II, III, IV, VI, VIII i IX uczynić wiodącą w kształceniu problematykę społeczno-ekonomiczną i polityczną, ukazując przy tym, jak materialne i polityczne podstawy życia społecznego wpływają na kulturę, sztukę i sferę świadomości; można również stworzyć profil programu

o wyraźnym społeczno-kulturowym charakterze, wybierając rozdziały: IV, V, VI, VII, IX, X. można również tworzyć inne układy, w zależności od celów i warunków kształcenia.

W latach 1986-88 program problemów współczesnej cywilizacji należał do mniej wybieranych i wdrażanych. Nauczyciele, którzy podjęli się realizacji nowego przedmiotu, najczęściej wybierali rozdziały III, V i VI. Dla młodszych klas szkół średnich treści programu okazały się zgodnie z przewidywaniami dość trudne, ale mimo to interesujące. W bieżącym roku szkolnym możliwość realizacji programu już w klasach trzecich i czwartych zapewne rozszerzy zakres jego wdrożeń.

Również wdrażany od ub. roku szkolnego program dla ZSZ wymaga dostosowania go do zainteresowań uczniów i warunków nauczania, przede wszystkim poprzez wybór zagadnień fakultatywnych, na które przeznaczają się prawie połowę czasu przewidzianego na przedmiot.

Głównie te zagadnienia powinny być opracowane przez samych uczniów jako różne zadania indywidualne lub zespołowe. Zalecaną formą zajęć, zwłaszcza przy realizacji zagadnień fakultatywnych, są wycieczki oraz spotkania ze specjalistami i osobami o wysokich kompetencjach w określonych dziedzinach nauki czy produkcji.

Literatura pomocnicza dla ucznia i nauczyciela

A: Publikacje książkowe dla szkół średnich

1. M. Czerwiński: Przemiany obyczaju. Warszawa 1969
Życie po miejsku, Warszawa 1974
Telewizja wobec kultury, Warszawa 1973
Człowiek wśród ludzi, pod red. Milicerowej. Warszawa 1974
2. M. Von Ditfurth: Na początku był wodór. Warszawa 1960
3. M. Von Ditfurth: Dzieci wszechświata. Warszawa 1975
4. A. Donimirski: Zagadkowy świat. Warszawa 1982
5. F. Engels: Pochodzenie rodziny, własności prywatnej i państwa. Warszawa 1982
6. N. Elias: Przemiany obyczajów w cywilizacji Zachodu. Warszawa 1980
7. J.K. Galbraith: Społeczeństwo dobrobytu – państwo przemysłowe. Warszawa 1972
8. E. Coffman: Człowiek w teatrze życia codziennego. Warszawa 1981
9. S. Guszczew. Być twórcą. Warszawa 1982
10. Hartl i Born: Pieniądz jest dobry na wszystko. ~~Warszawa 1968~~
11. P. Hermann: Pokażcie mi testament Adama. Warszawa 1961
12. P. Hermann: Siódma minęła, ósma przemija. Warszawa 1972
13. Inter arma non silent Musae. Wojna i kultura 1939-1945. Warszawa 1982
14. R. Jungk: Człowiek tysiąclecia. Warszawa 1981
15. A. Kłoskowska. Kultura masowa. Warszawa 1983

16. S. Krzemień: Zagadnienia współczesnej kultury, Warszawa 1968
17. O. Lange: O niektórych zagadnieniach polskiej drogi do socjalizmu w: Dzieła, t. 2, Warszawa 1973
18. T. Margul: Jak umierały religie. Warszawa 1983
19. L. Mumford: Technika i cywilizacja. Warszawa 1966
20. J. Oser: Czy ludzie muszą głodować? Krytyka teorii Malthusa. Warszawa 1960.
21. J. Prokopczuk, E. Szymański. Zarys nowożytnej historii Afryki. Warszawa 1965
22. S. Rainko: Świadomość i historia. Warszawa 1978
23. B. Suchodolski: Kształt życia. Warszawa 1982
24. B. Suchodolski: Labirynty współczesności. Warszawa 1972
25. J. Szczepański: Zapytaj samego siebie. Warszawa 1983
26. A. Targowski: Informatyka – klucz do dobrobytu. Warszawa 1971
27. Technologia a społeczeństwo, opr. A. Siciński. Warszawa 1972
28. J.J. Wiatr: Społeczeństwo. Wstęp do socjologii. Warszawa 1984

B. Publikacje książkowe dla ZSZ

- Bocheński A.: Kryzys i kryzysy ludzkości. Warszawa 1982, PIW
- Brown L.R. (red): Raport o stanie świata 1984. Warszawa 1986
- Brown L.R.: Jutro może być za późno. Warszawa 1982, PWE
- Chłopecki J.: Rewolucja i postęp. Warszawa 1981, PIW
- Ditfurth M. Von: Na początku był wodór. Warszawa 1960, PIW
- Ditfurth M. Von: Dzieci wszechświata. Warszawa 1975, PIW
- Donimirski A.: Zagadkowy świat. Warszawa 1982, MAW
- Elias N.: Przemiany obyczajów w cywilizacji Zachodu. Warszawa 1980, PIW
- Jungk R.: Człowiek tysiąclecia. Warszawa 1981, PIW
- Jungk R.: Państwo atomowe. Warszawa 1982, PIW
- Kłóskowska A.: Kultura masowa, Warszawa 1983, PWN
- Osiatyński W.: Zrozumieć świat, Warszawa 1980, Czytelnik
- Pajestka J.: Kształtowanie procesu rozwoju. Warszawa 1983, PWE
- Rudniański J.: Homo cogitans. Warszawa 1981, WP
- Rutkowska J., Rutkowski J.: Problemy współczesnej gospodarki światowej. Warszawa 1983, KiW
- Simon H.A.: Podejmowanie decyzji kierowniczych. Warszawa 1982, PWE
- Suchodolski B.: Kształt życia. Warszawa 1982, Nasza Księgarnia
- Suchodolski B., Wojnar I.: Nasza współczesność a wychowanie, Warszawa 1972, Nasza Księgarnia
- Supińska J., Piekara A. (red): Polityka społeczna w okresie przemian. Warszawa 1985, PWE
- Toffler A.: Szok przyszłości. Warszawa 1974, PIW
- Toffler A.: Ekospazm, Warszawa 1977, Czytelnik
- Toffler A.: Trzecia fala. Warszawa 1985
- Tokarczyk R.: Współczesne doktryny polityczne. Lublin 1978

C. Czasopisma

"Aura", "Forum", "Horyzonty Techniki", "Kontynenty", "Kultura", "Literatura", "Młody Technik", "Ochrona Środowiska", "Poznaj swój kraj", "Poznaj świat", "Problemy", "Przegląd Techniczny", "Sprawy Międzynarodowe", "Tygodnik Literacki", "Wiedza i Życie", "Zdanie", "Życie Gospodarcze".

D. W nr 10 Wychowania Obywatelskiego z 1987 r. znajdują się publikacje metodyczne dla nauczyciela: przykładowe rozkłady materiału, opisy lekcji, bibliografia, raport z badań wdrożeniowych, informacje nauczycieli.

4.4. Wiedza o prawie

Informacja o obowiązujących programach nauczania

W roku szkolnym 1988/89 obowiązywać będą nadal następujące programy tego przedmiotu:

— Program liceum ogólnokształcącego oraz liceum zawodowego i technikum. Wiedza o prawie.

Program ten został opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 11-12/1984 w nakładzie 19 700 oraz w formie broszury wydanej przez WSiP w roku 1986 w nakładzie 30 000 egzemplarzy.

— Program zasadniczej szkoły zawodowej. Wiedza o prawie.

Został on opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 1/1986 w nakładzie 19 700 egzemplarzy oraz w formie broszury został wydany przez WSiP w nakładzie 17 000 egzemplarzy.

Charakterystyka treści przedmiotu

Wiedza o prawie jest ważnym czynnikiem kształtowania postaw moralnych i obywatelskich oraz świadomości i kultury prawnej młodzieży. Cele kształcenia przedmiotu kładą nacisk na kształtowanie takich postaw obywatelskich, jak: postawa społecznej odpowiedzialności, społecznej dyscypliny, praworządności, gospodarności oraz na kształtowanie świadomości prawnej, wyrażającej się w systemie poglądów, przekonań i ocen w stosunku do obowiązującego prawa, osób i instytucji, które je reprezentują. Elementy kultury politycznej, które powinny być osiągnięte w toku kształcenia prawnego to: rozważa w dokonywaniu politycznych ocen, odpowiedzialny krytycyzm, odwaga w ujawnianiu społecznego zła, przestrzeganie zasady działania i dochodzenia swoich racji w sposób praworządny, w ramach instytucji i zasad socjalistycznej demokracji oraz gotowość do współdziałania z władzami politycznymi w rozwiązywaniu spraw i konfliktów. Potrzeba kształtowania tych postaw wynika zarówno z perspektywicznych potrzeb budowy społeczeństwa socjalistycznego, jak również z potrzeby aktualnego przeciwdziałania wykroczeniom wobec prawa i porządku publicznego.

Realizacja programu powinna sprzyjać kształtowaniu takich umiejętności, jak: elementarne posługiwanie się przepisami prawnymi, używanie pojęć polityczno-prawnych ze zrozumieniem (jak: prawo, przepis prawny, norma

prawna itp.), postępowanie w prostych sprawach o charakterze formalno-prawnym w urzędach, jak np. sprawy meldunkowe.

W programie dla szkół średnich kładzie się nacisk na poznawanie prawa jako dyscypliny wiedzy, na jej walory ogólnokształcące i preorientację do studiów wyższych; natomiast program dla zasadniczych szkół zawodowych prezentuje prawo przede wszystkim ze względów użytkowych — potrzeb społecznych i potrzeb młodzieży wyznaczonych przez rolę społeczną, w które wchodzi wraz z ukończeniem szkoły.

Program wiedzy o prawie dla liceów ogólnokształcących, liceów zawodowych i techników zawiera podstawowe, najważniejsze i niezbędne wiadomości z dziedziny prawa obowiązującego w PRL. Poza częścią poświęconą ogólnej wiedzy o prawie zawiera charakterystykę podstawowych gałęzi i działów prawa — konstytucyjnego, karnego, cywilnego, procesowego, administracyjnego, rodzinnego, prawa pracy oraz do wyboru zestawu charakterystyki szczegółowych rodzajów prawa, jak np. prawo lokalne, spadkowe, prasowe, międzynarodowe.

Program nauczania przedmiotu wiedza o prawie dla zasadniczych szkół zawodowych bazuje na programie przeznaczonym dla liceum ogólnokształcącego, zawodowego i technikum, jednakże ze względu na skrócony czas realizacji programu i bardziej praktyczny charakter kształcenia zawodowego dokonano w nim skondensowania treści do zagadnień podstawowych i najprostszych ujęć. W części ogólnej, najbardziej teoretycznej, program zawiera podstawowe informacje o prawie jako zjawisku społecznym, praworządności socjalistycznej i organach ochrony prawnej oraz o konstytucyjnych zasadach ustrojowych obowiązujących w Polsce Ludowej. Obok prawa pracy, które jest tutaj szczególnie preferowane, przewiduje się zajęcia pozwalające na przybliżenie uczniom problematyki z zakresu prawa rodzinnego, cywilnego, karnego i administracyjnego. W zakresie tematów do wyboru zaleca się omawianie w pierwszej kolejności działu prawa związanego merytorycznie z zawodem.

Organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego

W liceach ogólnokształcących, zawodowych i technikum na realizację programu przeznaczona jest 70 godzin, w wymiarze dwóch godzin w tygodniu w ciągu jednego roku lub 1 godziny w tygodniu przez okres 2 lat. W zasadniczych szkołach zawodowych, w których jest realizowana skrócona wersja programu, przewiduje się 1 godzinę w tygodniu, tj. około 30 godzin w roku. Podobnie jak inne przedmioty uzupełniające, wiedza o prawie może być wybierana przez uczniów różnych klas, od pierwszych do ostatnich.

Różne rodzaje szkół i różny wiek uczniów, a co za tym idzie odmienne doświadczenia życiowe i społeczne młodzieży, sprawiają, że realizacja programu wymaga elastyczności i twórczego podejścia nauczycieli, modyfikowania zakresu i stopnia trudności kształcenia w zależności od środowiska, wieku młodzieży oraz rodzaju szkoły.

Prawo jest bardzo rozwiniętą dziedziną wiedzy. Wybór odpowiedniego, nawet propedeutycznego zakresu treści do nauczania szkolnego musi respektować pewną całościowość prezentacji prawa jako dyscypliny wiedzy czy jako systemu regulacji stosunków społecznych. Równocześnie ramy czasowe realizacji programu wymagają redukcji i selekcji treści.

W koncepcji kształcenia prawnego proponowanej w programach usiłuje się znaleźć rozwiązanie tych trudności poprzez określenie treści podstawowych i treści do wyboru.

W zakres wiedzy podstawowej wchodzi ogólne zagadnienia prawa, objęte rozdziałem "System prawa", oraz charakterystyki i podstawowe zagadnienia prawa konstytucyjnego, karnego, cywilnego, rodzinnego, administracyjnego i prawa pracy.

W zakres treści fakultatywnych wchodzi najczęściej albo określone zagadnienia w rozdziałach wiedzy podstawowej, albo wyodrębnione rozdziały charakteryzujące wybrane dziedziny prawa. Treści tych haseł i rozdziałów ujęte są w nawiasy kwadratowe.

W orientacyjnym przydziale godzin na realizację wiedzy podstawowej dla szkół średnich przeznaczona jest około 55 godzin, prawie jedną czwartą czasu, około 15 godzin pozostawia się na zagadnienia fakultatywne, zwłaszcza na różne dziedziny prawa nie wchodzące w zakres wiedzy podstawowej.

W programie dla ZSZ na zagadnienia do wyboru, związane z profilem kształcenia, przeznaczona jest 3 godziny.

Ze względu na specjalistyczny w zasadzie charakter treści do wyboru najważniejsze jest ich przedstawienie i wyjaśnienie przez specjalistów, np. prawa rolnego przez pracownika służby rolnej, prawa finansowego przez ekonomistę praktyka itp. Większość z nich może być prezentowana w czasie jednej lub dwóch dwugodzinnych jednostek.

Planując roczny rozkład materiału nauczania, nauczyciel powinien określić, które z dziedzin prawa, ujętych w programie jako fakultatywne, zamierza realizować. Dwie przesłanki muszą być w tym przypadku uwzględnione – zainteresowania uczniów i kierunek kształcenia. Wymaga to zapoznania uczniów z programem, a zwłaszcza przedstawienia im problematyki tych dziedzin prawa, które ujęte zostały jako fakultatywne, by mogli określić swoje zainteresowania.

Metody, formy i środki realizacji

Podstawową metodą realizacji programu – obok przekazywania konkretnej wiedzy o prawie w oparciu o podręcznik i materiały źródłowe – powinno być porządkowanie wiedzy na tematy prawne wyniesionej z innych lekcji (wiedzy o społeczeństwie ze szkoły podstawowej i średniej – o ile przedmiot ten będzie realizowany równoległe, przysposobienia do życia w rodzinie, historii, geografii, historii literatury itp.), a także z obserwacji otaczającego życia, lektury doniesień prasowych i wiadomości przekazywanych przez radio

i telewizję. Najważniejszymi formami zajęć w ramach tej metody to łączenie elementów wykładu, pogadanki i dyskusji w różnym stopniu, w zależności od rodzaju treści i przygotowania uczniów.

W starszych klasach szkół średnich zajęcia powinny być w większości prowadzone metodą konwersatoryjną z referatami (wypowiedziami) przygotowanymi przez uczniów i kierowaną przez nauczyciela dyskusją. Szczególnie zaleca się tę formę zajęć do prezentowania zagadnień lub działów prawa ujętych w programie jako fakultatywne.

Formy pracy z tekstem. Obok podręcznika lub materiałów pomocniczych na lekcjach powinny być wykorzystywane materiały źródłowe zawierające kluczowe przepisy prawa oraz tzw. kazusy. Lektura prasy (i to nie tylko specjalistycznej, jak "Prawo i Życie" czy "Gazeta Prawnicza") powinna stale dostarczać żywego materiału z bieżącej, codziennej praktyki społecznej. Bliższe zapoznanie się z obowiązującym prawem wymaga przedstawienia różnic pomiędzy różnymi działami i gałęziami prawa, ale jednocześnie uczeń powinien postrzegać system prawa PRL jako całość, wewnętrznie powiązaną, w miarę spójną.

Metody kontaktów społecznych. Na lekcje, zwłaszcza poświęcone prawu karnemu, administracyjnemu, pracy czy rodzinnemu należy zapraszać praktyków. Organizatorem lekcji powinien być zawsze nauczyciel odpowiednio doksztalony w dziedzinie prawa, bądź to na specjalnych podyplomowych studiach prowadzonych przez uniwersyteckie wydziały prawa, bądź to na kursach organizowanych przez ODN i wojewódzkie Zrzeszenie Prawników Polskich. ZPP gotowe jest zapewnić systematyczną pomoc szkołom przez kierowanie wybranych praktyków o talentach pedagogicznych i popularyzatorskich do udziału w lekcjach tego przedmiotu. Wskazane jest organizowanie wycieczek do sądu na rozprawy, pod opieką nauczyciela i pod patronatem wybranego sędziego. Aktywizującą uczniów formą edukacji mogą być inscenizacje rozpraw sądowych w ramach zajęć szkolnych, oparte o materiał z ciekawych procesów, a także rozprawy przed szkolnym sądem koleżeńskim.

Wprowadzenie nauczania prawa wymaga stworzenia w szkole odpowiedniego warsztatu pracy nauczyciela i uczniów. Niedostatek treści prawa w dotychczasowym kształceniu młodzieży nie sprzyjał gromadzeniu przez szkoły odpowiednich pozycji książkowych, materiałów, zbiorów dokumentów i prenumeraty czasopism społeczno-prawnych. Bez odpowiedniego wyposażenia materialnego nauczaniu prawa grozi werbalizm, prowadzący do powierzchowności i deklaratywności. Niezbędne jest więc zgromadzenie odpowiedniego księgozbioru i materiałów i wydzielenia ich w bibliotecę szkolnej lub klasopracowni przedmiotów społecznych, a także zaprenumerowanie czasopism społeczno-prawnych.

W związku z przyjętą zasadą sukcesywnego wdrażania programów przedmiotów uzupełniających wiedza o prawie mogła być realizowana dotychczas jedynie w klasach pierwszych i drugich szkół ponadpodstawowych. Zajęcia dydaktyczne przebiegały zatem w specyficznych warunkach, co dodatkowo

pogarszało trudny proces wdrożeń nowego przedmiotu.

W świetle wyników badań sondażowych, przeprowadzonych przez IPS, nauczyciele, z uwagi na stopień trudności programu, postulują realizację wiedzy o prawie raczej w klasach starszych, tj. w ZSZ – w kl. III, a w szkołach średnich w kl. III i IV. W opinii nauczycieli treści przedmiotu interesują większość uczniów, którzy wybrali wiedzę o prawie jako dodatkowy przedmiot nauczania. Zdecydowanie największe zainteresowanie uczniów wzbudzają zagadnienia dotyczące prawa karnego, rodzinnego i opiekuńczego, a w ZSZ również prawa pracy.

Z wyraznie mniejszym zainteresowaniem uczniów spotkały się lekcje dotyczące zagadnień ogólnoprawnych, np. budowa normy prawnej System prawa itp. Zagadnienia te sprawiały uczniom największą trudność. Pokonywaniu wspomnianych trudności w realizacji przedmiotu nie sprzyjał brak podręcznika dla ucznia oraz materiałów metodycznych dla nauczycieli. Oprócz zalecanej literatury przedmiotu uczniowie najczęściej korzystali z dostępnych czasopism o tematyce społeczno-prawnej, dzienników ustaw oraz kodeksów różnych dziedzin prawa. Pracownie przedmiotowe w pierwszym roku nauczania wiedzy o prawie były rzadkością, ale wiele szkół zamierza je zorganizować gromadząc sukcesywnie książki i materiały, zbiory dokumentów i czasopism o tematyce prawnej.

W opinii nauczycieli nie preferowano żadnych z zalecanych w programie metod nauczania. W zależności od warunków pracy szkoły, zainteresowań i wiedzy uczniów nauczyciele stosowali przemiennie różne metody nauczania, tj. pogadankę, dyskusję, wykład, rzadziej ćwiczenia nad rozwiązywaniem problemów.

Jednakże zgodnie uważali, że najlepsze efekty dydaktyczne przynoszą aktywizujące formy nauczania, a zwłaszcza dyskusja. Aktywizacji uczniów z pewnością dobrze służyły rozwijane kontakty społeczne: wycieczki do sądu i kolegów d/s wykroczeń, spotkania z pracownikami wymiaru sprawiedliwości itp. Większość nauczycieli takie spotkania organizowała.

W celu polepszenia trudnej sytuacji w zakresie obudowy dydaktycznej przedmiotu miesięcznik "Wychowanie Obywatelskie" drukuje szereg artykułów metodycznych dla nauczycieli. W specjalnych, monotematycznych nr 2 z 1987 r. i 3 z 1988 r. opublikowane zostały propozycje rozkładu materiału, przykłady prac domowych, literatura, konspekty lekcji oraz inne zalecenia metodyczne.

Informacja o podręcznikach, materiałach metodycznych, publikacjach i lekturach

Dotychczas nie ukazał się odrębny podręcznik dostosowany do programu wiedzy o prawie. Zaleca się korzystanie z dwóch publikacji WSiP: pracy zbiorowej pt. "Podstawy wiedzy o prawie" pod red. W. Sokołowicza oraz "Prawoznawstwo". T. Leško W 1989 r. ukaże się: Z Cywiński. "Wiedza o prawie dla ZSZ. Podręcznik może być również wykorzystywany przez

uczniów innych szkół średnich.

Materiały metodyczne i inne publikacje związane z programami zamieszcza miesięcznik "Wychowanie Obywatelskie" Numery 2 z 1987 r. i 3 z 1988 r. zawierają przykładowe rozkłady materiału nauczania.

Literatura dla ucznia

1. Bładowski B., Gola A.: Alimenty. Wyd. 2. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986
2. Bładowski B., Gola A.: Posiadanie i jego ochrona. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1987
3. Bładowski B., Gola A.: Pożyczka, kredyt, użyczenie. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1985
4. Bładowski B., Gola A.: Szkoda i odszkodowanie. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1984
5. Borkowski J.: Moja sprawa w urzędzie. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986
6. Bujko O.: Ochrona obywatela w kodeksie postępowania administracyjnego. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1984
7. Czachórski W.: Prawo zobowiązań w zarysie. Warszawa: PWN 1970
8. Dmowski S.: Spadki. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1984
9. Gola A.: Prawo lokalowe na co dzień. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986
10. Grześkowiak S.: Nieletni przed sądem. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986
11. Hofmański P.: Obywatel przed organami ścigania. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986
12. Kowalski J.: Wstęp do nauki o państwie i prawie. Warszawa: PWN 1971
13. Lubelski M.: Droga do przestępstwa. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1985
14. Medeyska J.: Uprawnienia kobiety pracującej. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986
15. Mała encyklopedia prawa. Warszawa: PWN 1980
16. Podstawy wiedzy o prawie. Praca zbiorowa pod red. W. Sokolewicz. Warszawa: WSiP 1985
17. Smoktunowicz Z.: Encyklopedia obywatela PRL — Status administracyjno-prawny. Warszawa 1986
18. Wiszniewski J.: Elementy prawa. Warszawa: PWN 1976
19. Wróblewski A.N.: Obywatel — administracja — sąd administracyjny. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze 1986

Literatura dla nauczyciela

1. Andrejew I.: Polskie prawo karne w zarysie. Warszawa: PWN 1970
2. Bujko O.: Ochrona obywatela w kodeksie postępowania administracyjnego. Warszawa 1984
3. Czachórski W.: Prawo zobowiązań w zarysie. Warszawa: PWN 1970
4. Delekta M., Łuty J.: Ubezpieczenie społeczne rolników indywidualnych. Warszawa 1986
5. Ehrlich S.: Wstęp do nauki o państwie i prawie. Warszawa: PWN 1979
6. Gaberle A.: Wypadki drogowe – Aspekty kryminologiczne. Warszawa 1986
8. Góralczyk W.: Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie. Warszawa 1983
9. Grzeszyk G., Sławik K.: Przestępczość a kryminalistyka. Warszawa 1985
10. Jaraczko Z.: Majątek małżonków. Warszawa 1984
11. Jarosz Z., Zawadzki S.: Prawo konstytucyjne. Warszawa: PWN 1980
12. Jastrzębski; Lang J., Służewski J., Wierzbowski M.: Polskie prawo administracyjne. Warszawa 1985 (2 tomy)
13. Jaśkiewicz W., Jackowiak Cz., Piotrowski W.: Prawo pracy w zarysie. Warszawa 1985
14. Kowalski J.: Wstęp do nauki o państwie i prawie. Warszawa: PWN 1971
15. Kruszewski J.: Zatrudnianie absolwentów. Warszawa 1986
16. Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S.: Teoria państwa i prawa. Warszawa: PWN 1970
17. Lis E.: Świadczenia związane z urodzeniem i wychowaniem dziecka. Warszawa 1986
18. Mała encyklopedia prawa. Warszawa: PWN 1980
19. Podstawy wiedzy o prawie. Praca zbiorowa pod red. W. Sokolewicza. Warszawa: WSiP 1985
20. Prawo prasowe. Warszawa 1986
21. Smoktunowicz Z.: Encyklopedia obywatela PRL – Status administracyjno-prawny. Warszawa 1986
22. Sutor J.: Prawo dyplomatyczne i konsularne. Warszawa: PWN 1977
23. Urzędnik państwowy – stawa o pracownikach urzędów państwowych oraz akty wykonawcze. Warszawa 1985
24. Weralski M.: Finanse publiczne i prawo finansowe. Warszawa: PWN 1984
25. Wiszniewski J.: Elementy prawa. Warszawa: PWN 1976
26. Zimoch S.: Prawa i obowiązki osoby pokrzywdzonej przestępstwem. Warszawa 1986

Czasopisma

Prawo i Życie, Gazeta Prawnicza.

4.5. Propedeutyka wiedzy ekonomicznej

Informacja o obowiązujących programach nauczania

Od roku szkolnego 1986/87 wdrożone zostały następujące programy tego przedmiotu:

- Program liceum ogólnokształcącego oraz liceum zawodowego i technikum. Propedeutyka wiedzy ekonomicznej. Został on opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" w nakładzie 19 700 egzemplarzy oraz wydanej w formie broszury przez WSiP w nakładzie 45 000 egzemplarzy.
- Program zasadniczej szkoły zawodowej. Propedeutyka wiedzy ekonomicznej. Został on opublikowany w czasopiśmie "Wychowanie Obywatelskie" nr 2/1986 w nakładzie 19 700 egzemplarzy oraz w formie broszury wydanej przez WSiP.

Charakterystyka treści przedmiotu

Program propedeutyki wiedzy ekonomicznej ma na celu rozszerzenie wiadomości uczniów o zasadach i mechanizmach gospodarowania we współczesnym społeczeństwie socjalistycznym. Ma ułatwiać wykształcenie kultury ekonomicznej, myślenia w kategoriach realizmu i poczucia współodpowiedzialności. Zadanie to jest szczególnie ważne w okresie zasadniczej przebudowy systemu funkcjonowania gospodarki narodowej, wymagającej gruntownej przebudowy stereotypów myślenia.

W programach w sposób zrównoważony uwzględnia się zagadnienia dotyczące wychowania i kształcenia. Opanowanie wiadomości — przyswajanie podstawowych terminów i pojęć oraz elementów wiedzy teoretycznej wyjaśniającej mechanizmy życia społeczno-gospodarczego — służyć ma kształtowaniu obywatelskich postaw społecznej gospodarności, odpowiedzialności za efektywną pracę własną i racjonalnemu organizowaniu pracy innych. Zdobywanie podstawowej wiedzy ekonomicznej ma służyć przygotowaniu do współdecydowania w sprawach gospodarczych zakładu, środowiska i państwa, kształtować postawę racjonalistyczną i aktywną wobec spraw społeczno-gospodarczych.

Przedmiot służyć ma kształtowaniu takich umiejętności, jak: czytanie ze zrozumieniem popularnych publikacji społeczno-ekonomicznych, używanie w wypowiedzi podstawowych terminów i pojęć społeczno-ekonomicznych, korzystanie z encyklopedii, słowników, rocznika statystycznego, odczytywanie danych i wskaźników, wykresów i grafów.

W programie dla szkół średnich treści przedmiotu skupiają się wokół problematyki społecznego procesu gospodarowania, czynników sprzyjających racjonalności gospodarowania oraz ekonomicznych narzędzi racjonalnego gospodarowania. W programie tym zasadniczy akcent położony został na poznawanie procesów gospodarowania, przesłanek, które je wyznaczają,

ograniczeń przy wyborze i formułowaniu celów gospodarowania, czynników zapewniających rozwój i równowagę gospodarki narodowej, mechanizmów uruchamiających wykorzystanie tych czynników w skali mikro i makroekonomicznej, a także sposobów i środków pokonywania trudności i barier, jakie pojawiają się na tej drodze. W kontekście tych problemów prezentowane są założenia i podstawowe mechanizmy polskiej reformy gospodarczej lat 80-tych.

Program propedeutyki wiedzy ekonomicznej dla zasadniczych szkół zawodowych nawiązuje swą treścią do odpowiedniego programu dla liceów ogólnokształcących i zawodowych. Nie jest jednakże jego prostą redukcją dokonaną ze względu na niższy o połowę przydział godzin, lecz koncepcją w dużym zakresie oryginalną, odmienną, dostosowaną do potrzeb kształcenia i wychowania młodzieży mającej w niedługim czasie podjąć pracę zawodową. Wybór i zakres zagadnień uwzględnia korelację z programami wiedzy o społeczeństwie dla szkół podstawowych i ZSZ oraz programem gospodarki przedsiębiorstwa, w którym występuje znaczny zakres treści mikroekonomicznych.

Organizacja i metody procesu nauczania

Propedeutyka wiedzy ekonomicznej w szkołach średnich i w zasadniczych szkołach zawodowych wdrażana jest jako przedmiot ogólnokształcący, a więc i metody stosowane przy jej realizacji muszą być podobne, jak przy nauczaniu szkolnych przedmiotów ogólnokształcących. Ze względu na specyfikę ekonomii należy korzystać zarówno z arsenału metod dydaktycznych przedmiotów humanistycznych, jak również matematyki i geografii. Nie wydaje się, by należało którymkolwiek metodom i formom zajęć dawać szczególne preferencje — ich wybór musi być uzależniony od właściwości zagadnienia, które jest przedmiotem pracy oraz od stanu przygotowania uczniów i środków nauczania, którymi dysponuje szkoła.

W szkołach średnich program kładzie nacisk na zagadnienia teoretyczne. Do ich opanowania właściwa jest metoda problemowa, zajęcia seminaryjne, rozwiązywanie problemów i zadań w grupie (nauczanie grupowe). W zasadniczych szkołach zawodowych materiał nauczania ma charakter raczej opisowy i jego opanowaniu przez uczniów ZSZ, których trudno obarczać obszernymi lekturami, służyć powinny aktywizujące formy takich zajęć, jak: pogadanka nauczyciela, rozwiązywanie problemów i ćwiczeń nawiązujących do spraw dostępnych doświadczeniu uczniów; należy odwoływać się do informacji i publicystyki z prasy codziennej, organizować spotkania z działaczami gospodarczymi i pracownikami służb ekonomiczno-administracyjnych. Ze względu na sukcesywne wprowadzenie programów przedmiot mógł być realizowany dopiero w klasach pierwszych i drugich. W opinii nauczycieli, które zebrano w badaniach sondażowych przeprowadzonych przez IPS, treści programów cieszyły się zainteresowaniem uczniów, zwłaszcza te zagad-

nienia, nawet teoretyczne i trudne, które udało się powiązać z życiem społeczno-gospodarczym i doświadczeniami uczniów. Większość nauczycieli uważa, że stopień trudności programów najbardziej odpowiada poziomowi klas drugich i trzecich. Trudność w realizacji programów pogłębiał niedostatek materiałów dla uczniów i opracowań metodycznych dla nauczycieli. Przystawianie wiedzy ekonomicznej dokonywało się głównie na lekcji, przede wszystkim dzięki przekazowi wiedzy przez nauczyciela.

Najczęściej nauczyciele łączyli w toku lekcji różne formy przekazu – pogadankę (lub krótki wykład) z dyskusją, analizę tekstów z ćwiczeniami nad rozwiązywaniem problemów. Niektóre łatwiejsze zadania nauczyciele zlecali do opracowania samym uczniom w ramach pracy domowej lub na lekcji, np. wyszukiwanie określonych danych i wskaźników, objaśnianie treści terminów itp. Jednakże w młodszych klasach samodzielność i aktywność uczniów musi być ustawicznie podtrzymywana przez nauczyciela. Część szkół posiada już pracownie przedmiotowe, najczęściej wspólne z innymi przedmiotami społecznymi. Wszyscy nauczyciele wykorzystywali w pracy z młodzieżą publikacje prasowe oraz dokumenty dotyczące reformy gospodarczej. W bieżącym roku szczególne znaczenie ma zapoznanie uczniów z założeniami jej drugiego etapu. Problematykę edukacji ekonomicznej i pomoc nauczycielom we wdrażaniu od 1986 r. propedeutyki wiedzy ekonomicznej podjął miesięcznik PTE "Wektory". Poza publikacjami na łamach pisma redakcja wydała dwa specjalne zeszyty pt. "Wektory. Elementy Wiedzy Ekonomicznej", będące zbiorem tych publikacji.

Zagadnienia dydaktyczne i metodyczne przedmiotu podejmuje również miesięcznik "Wychowanie Obywatelskie". Zaleca się m.in. następujące publikacje tam zawarte:

- Z. Chrupek: Propedeutyka wiedzy ekonomicznej, nr 4/1985
- K. Bekker: Między programem a jego realizacją ..., nr 9/1986 i nr 10/1986
- Z. Chrupek: Po co propedeutyka wiedzy ekonomicznej w zasadniczych szkołach zawodowych, nr 2/1986
- R. Sobotko: Konspekty lekcji propedeutyki wiedzy ekonomicznej dla LO, LZ i technikum, nr 3/1987
- R. Sobotko: Rozkład materiału nauczania propedeutyki wiedzy ekonomicznej dla LO, LZ, i technikum, nr 5/1987
- A. Woźniakowski: Uwagi do zestawu lektur pomocniczych do przedmiotu "Propedeutyka wiedzy ekonomicznej", nr 5/1987

Informacja o podręcznikach, materiałach, publikacjach i lekturach

Dotychczas nie ukazał się podręcznik dla ucznia, zaleca się korzystanie z literatury pomocniczej, wydanej w części końcowej opracowania, oraz z publicystyki społeczno-gospodarczej. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne zapowiadają wydanie w 1989 r. podręcznika: P. Sobotko. "Propedeutyka wiedzy ekonomicznej dla szkół średnich".

Lektura pomocnicza dla ucznia

- Baka W.: Czas reformy. Wybór tekstów. Warszawa: KiW 1986
Encyklopedia ekonomiczna. Warszawa: PWE 1987
A. Czepurko; Świat a gospodarka Polski. KiW
Polska: reforma, dostosowanie i wzrost, Raport Banku Światowego,
Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1988

Lektura pomocnicza dla nauczyciela

1. Baka W.: Czas reformy. Wybór tekstów. Warszawa: KiW 1986
2. Baka W.: Polska reforma gospodarcza. Warszawa: PWE 1982
3. Bartoszewicz T.: Konfrontacja czy współpraca. Warszawa: PWN 1982
4. Bekker K.: Kształcenie ekonomiczne uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Książka pomocnicza dla nauczycieli. Warszawa: WSiP 1986
5. Blik Z., Stęplewski M.: Podstawy racjonalnego gospodarowania. Warszawa: KiW 1981
6. Bosiakowski Z., A. Sławiński, B. Nożnicki: Polityka ekonomiczna, Warszawa: PWN 1988
7. Domańska E.: Kapitalizm menadżerski. Warszawa 1986
8. Dziembowski Z.: Przedsiębiorstwa a reforma gospodarcza Warszawa: KiW 1983
9. Ekonomia polityczna. Praca zbiorowa pod red. J. Lewandowskiego i W. Szybera. Warszawa: PWN 1987
10. Encyklopedia ekonomiczna. Warszawa: PWE 1987
11. Encyklopedia organizacji i zarządzania. Warszawa: PWE 1981
12. Funkcjonowanie gospodarki polskiej: Doświadczenia, problemy, tendencje. Praca zbiorowa pod red. J. Mujzela i S. Jakubowicza. Warszawa: PWE 1984
13. Gliński B.: Zarządzanie w gospodarce socjalistycznej. Warszawa 1985
14. Kabaj M.: System motywacji i płac w reformie gospodarczej. Warszawa: PWE 1984
15. Karpiński A.: Restrukturyzacja gospodarki w Polsce i na świecie. PWE 1981 r.
16. Komisja Reformy Gospodarczej: O spożyciu, dochodach i równowadze rynkowej. Warszawa: KAW 1986
17. Konsultacyjna Rada Gospodarcza. O sposobie funkcjonowania gospodarki PRL. Warszawa: KAW 1985
18. Kudliński R., Siwiński W.: Szkice o gospodarce światowej. Warszawa: PWN 1985
19. S. Kuziński: Polityka gospodarcza. Realia, dylematy, propozycje Warszawa: PWE 1987
20. Makać A.: Handel Wschód – Zachód Wyd. MON, Warszawa 1986
21. Melich A.: Podstawy teorii gospodarowania. Warszawa: PWE 1985
22. Morecka Z.: Społeczne aspekty gospodarowania. Warszawa: PWE 1981

23. Nasiłowski M.: Socjalistyczny system gospodarowania w Polsce. Warszawa: PWE 1986
24. Ostrowski M., Sadowski Z.: Wyzwanie rozwojowe. Warszawa: PWE 1978
25. Pajestka J.: Kształtowanie procesu rozwoju. Racjonalność i manowce polityki. Warszawa 1983
26. Proces wdrażania reformy gospodarczej. Praca zbiorowa pod red. Urszuli Wojciechowskiej i Jana Lipińskiego, 1986
27. Raport o stanie świata. Praca zbiorowa pod red. Lestera Browna. PWE 1986
28. Rocznik polityczny i gospodarczy 1981–83. Warszawa: PWE 1984
29. Sadowski Z.: Reforma z bliska. Wybór tekstów. Warszawa: KiW 1983
30. Semkow J.: Wprowadzenie do ekonomii. Warszawa: PWN 1984
31. Stypułkowski C.: Samodzielne i samorządne przedsiębiorstwo. Warszawa: PWE 1986
32. Winiarski B.: System planowania gospodarki. Warszawa 1985
33. Zagadnienia polityki społeczno-gospodarczej (red. B. Przywara i M. Korona) Warszawa: KiW 1987

Czasopisma

Handel Zagraniczny, Gospodarka Planowa, Sprawy Międzynarodowe, Wektory, Życie Gospodarcze.

4.6. Wybrane zagadnienia z pedagogiki i psychologii

Informacja o programie

Program uzupełniającego przedmiotu wybrane zagadnienia z pedagogiki i psychologii został opracowany w Instytucie Programów Szkolnych jako program dla liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego i technikum. Ukazał się w czasopiśmie "Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze Nr 9 z 1985 r. w nakładzie 14 300 egzemplarzy oraz wydany został przez WSiP w formie broszury w nakładzie 18 500 egzemplarzy.

Program wzbogaca treści kształcenia ogólnego i stwarza możliwości poznania zagadnień związanych z procesami i zjawiskami psychicznymi oraz prawidłowościami działań pedagogicznych. Elementy psychologii i pedagogiki traktowane są jako zagadnienia wiedzy ogólnej, niezbędne lub pożądane w zakresie średniego wykształcenia. Materiał nauczania zawiera następujące

działy:

- człowiek w rozwoju,
- wychowanie jako celowy rozwój osobowości,
- uczenie się podstawą procesów oświatowo-wychowawczych,
- jednostka i grupa w procesie wychowania,
- edukacyjne problemy współczesnego świata,

— pedagog twórcą i realizatorem wzorów.

Informacja o podręczniku

W roku szkolnym 1989/90 program w części pedagogicznej będzie w realizacji wspierany książką pomocniczą dla ucznia pt. "Nie tylko szkoła", autorstwa J. Półturzyckiego i A. Wesołowskiej, która ukazała się nakładem WSiP w roku 1987.

"Nie tylko szkoła" stanowi krótkie kompendium wiedzy pedagogicznej dla uczniów szkół średnich. Książka opracowana została w konwencji podręcznikowej z podziałem na siedem rozdziałów, z zaznaczeniem tez i zasad niezbędnych dla utrwalania materiału, a każdy z rozdziałów zakończony jest krótkimi pytaniami i wykazem literatury tematycznie odnoszącej się do jego treści.

Treść publikacji obejmuje następujące zagadnienia:

- wychowanie jako celowy rozwój osobowości,
- podstawy procesu uczenia się i nauczania,
- podstawy samokształcenia,
- jednostka i grupa w procesie wychowania,
- edukacyjne problemy współczesnego świata,
- system oświatowo-wychowawczy w Polsce,
- nauczyciel w systemie wychowania i tradycji kulturalnej.

W rozdziale pierwszym, poświęconym wychowaniu, autorzy przytaczają definicje wychowania i ostatecznie formułują je. Określają czym jest osobowość i jak przebiega jej rozwój, jakie są cele i ideały wychowania.

Rozdział drugi i trzeci omawia zagadnienia uczenia się, nauczania i samokształcenia. Uczeń znajdzie w nim elementy wiedzy z tego zakresu oraz najważniejsze wskazówki wprowadzające w proces samokształcenia.

Rozdział czwarty poświęcony jest sytuacji jednostki i grupy w procesie wychowania. W szczególności zaakcentowane zostały tu współzależności wychowawcze: jednostka — rodzina, jednostka klasa szkolna, szkoła, i środowisko rówieśników.

Krótki zarys wiedzy o problemach oświatowych współczesnego świata i systemie oświatowym w Polsce to treść rozdziału piątego i szóstego. Młodzież ma tutaj możliwość zapoznania się z podstawowymi zagadnieniami kształcenia i wychowania jako problemami społecznymi, równocześnie poznaje system organizacyjny oświaty.

Książka zakończona jest rozdziałem o roli nauczyciela w systemie wychowania, z którego jednoznacznie wynika, że nauczyciel jest centralną postacią w każdym systemie oświatowym i rolę taką pełni na każdym szczeblu (klasa, grupa, szkoła) tego systemu.

W trakcie realizacji programu nauczyciel może zalecić te lektury, które uważa za najbardziej w jego pracy przydatne. Może zalecić opracowanie wszystkich pozycji, jeżeli rozdzieli je między zespoły lub uczniów. Pytania z podręcznika mogą być wykorzystywane jako problemy do opracowań

indywidualnych i grupowych lub jako zadania kontrolne.

Realizację programu w części psychologicznej wspiera książka pomocnicza dla uczniów "Ja i inni" autorstwa B. Jakubowski, J. Jakubowskiej, A. Łypacewicz, H. Rylke (red). Praca składa się z czterech podstawowych rozdziałów oraz wprowadzania i zamieszczonego na końcu słownika kluczowych pojęć psychologicznych w niej stosowanych.

W rozdziale pierwszym, który nosi tytuł "Ja jako autor swojego życia" pióra J. Jakubowskiego, znajdują się rozważania dotyczące egzystencjalnych problemów bytu ludzkiego, widziane przez pryzmat doświadczeń psychoterapeutycznych. Co znaczy być autorem swojego życia? Czy człowiek jest przedmiotem, czy podmiotem oddziaływań? Czy istnieje coś takiego, jak wola, wybór, możliwość kierowania swoim życiem? Oto tylko przykładowo wymienione problemy z długiej ich listy.

Rozdział drugi autorstwa H. Rylke dotyczy kontaktów i komunikowania się ludzi. Autorka stara się wyjaśnić na czym polega dobry kontakt między ludźmi, określa warunki dobrego kontaktu. Porusza zagadnienia dotyczące otwartości i autentyczności w kontaktach międzyosobniczych, a także akceptacji i samoakceptacji. Wiele miejsca poświęca bliskim związkom, jakie ludzie zawierają między sobą, objaśnia też co nie jest dobrym związkiem.

Autorką rozdziału trzeciego, mówiącego o spostrzeganiu siebie i innych, jest A. Łypacewicz. W oparciu o wiedzę psychologiczną stara się wyjaśnić czym jest spostrzeganie w życiu człowieka, co może wpływać na obraz innych ludzi w umyśle człowieka, jakie mechanizmy mogą zniekształcać nasze spostrzeganie, jak odbywa się spostrzeganie grup i w grupach oraz spostrzeganie samego siebie.

Uczenie się przez doświadczenie to problem będący treścią rozdziału czwartego i zarazem ostatniego. Autorka tego rozdziału, B. Jakubowska, podejmuje ważny temat roli doświadczenia w procesie uczenia się. W jego ramach omawia zagadnienia związane z gromadzeniem doświadczeń, rozwojem jako procesem uczenia się świata.

Organizacja procesu dydaktycznego

Podstawową formą kształcenia są lekcje w grupach międzyklasowych lub klasowych. Ponieważ grupy międzyklasowe są mniej liczne — to zajęcia mogą przybierać formę seminaryjną. Niezależnie od zajęć lekcyjnych część zadań programowych może być opracowywana przez uczniów samodzielnie, w toku nauki własnej lub w grupach samokształceniowych.

Metody pracy

Realizacja zawartych w programie treści kształcenia i wychowania jest przedsięwzięciem trudnym, bo uzależnionym od zaistnienia wielu ze sobą powiązanych okoliczności.

Przed wszystkim wymaga ściślejszej współpracy nauczyciela i ucznia, niż to ma miejsce w przypadku innych przedmiotów nauczania.

Rozpoznania badawcze wykazały, że dużym zainteresowaniem cieszą się wśród młodzieży dyskusje oraz formy seminaryjne. Młodzież chętnie przygotowuje wcześniej zadane zagadnienia, ujęte problemowo i z konkretnymi wskazaniem źródeł oraz tekstów z czasopism. Wydane książki pomocnicze ułatwią samodzielną pracę uczniów, a dodatkowa lektura może wzbogacić i rozszerzyć poznawane zagadnienia.

W nauczaniu przedmiotu nie chodzi o mechaniczne przyswojenie przez uczniów dużej ilości szczegółowych informacji, ale wyrobienie krytycznego stosunku do wielu zagadnień. Dlatego też w realizacji treści programowych należy preferować metody problemowe przed podającymi. Wskazane jest ograniczenie metod wykładu do zagadnień zupełnie nowych i trudniejszych. Przeważać powinny metody pogadanki, dyskusji seminaryjnej, zajęć problemowych, takich jak: burza mózgów, metoda sytuacyjna, metoda przypadków oraz innych zajęć aktywizujących.

Środkami w procesie nauczania są głównie książki pomocnicze dla ucznia, dodatkowa lektura, materiały z czasopism, filmy, przezrocza.

Lektury dla nauczyciela i ucznia

Pedagogika

Banach Cz.: Kształtowanie się planu życiowego i losu absolwentów liceów ogólnokształcących. Warszawa: WSiP 1974

Botkin J., Elmandjra N.: Uczyc się — bez granic. Jak zewrzeć "lukę ludzką"? Raport klubu rzymskiego. Warszawa: PWN 1982

Bronfenbrenner U.: Dwa światy wychowania USA i ZSRR. Warszawa: PWN 1988

Daniłow M., Skatkin M.: Dydaktyka szkoły średniej. Warszawa: WSiP 1979

Debesse'a M., Młalareta G.: Rozprawy o wychowaniu. Warszawa: PWN 1988

x) Dudzikowa M.: O trudnej sztuce tworzenia samego siebie.

Warszawa: NK 1983

Faure E.: Uczyc się, aby być. Warszawa: PWN 1975

Rusen T.: Oświata i wychowanie w roku 2000. Warszawa: PWN 1974

Janowski A.: Kierowanie wychowawcze w toku lekcji. Warszawa: PWN 1974

Kamiński A.: Studia i szkice pedagogiczne. Warszawa: PWN 1978

Karolczak-Biernacka B.: Współzawodnictwo i współpraca w szkole.

Warszawa: WSiP 1987

Kupisiewicz Cz.: Paradygmaty i wizje reform oświatowych.

Warszawa: PPWN 1985

Kupisiewicz Cz.: Podstawy dydaktyki ogólnej. Warszawa: PWN 1976

Kupisiewicz Cz.: Przemiany edukacyjne w świecie. Warszawa: WP 1980

Lewowicki T.: Kształcenie uczniów zdolnych. Warszawa: WSiP 1980

Mońka-Stanikowa A.: Oświata i Wychowanie w toku przemian.

Warszawa: PWN 1979

- Okoń W.: Słownik pedagogiczny. Warszawa: PWN 1981
- Okoń W.: Szkoła współczesna. Przemiany i tendencje rozwojowe. Warszawa: KiW 1979
- Półturzycki J.: Lekcje w szkole współczesnej. Warszawa: WSiP 1985
- Półturzycki J.: Wdrażanie do samokształcenia. Warszawa: WSiP 1983
- x) Riechert J.: Jak studiować. Warszawa: PWN 1969
- Rudniański J.: O dobrym wychowaniu i kształceniu. Warszawa: WSiP 1985
- x) Rudniański J.: Uczelnia i ty. Warszawa: WSiP 1975
- Suchodolski B.: Model wykształconego Polaka. Wrocław: Ossolineum 1980
- Suchodolski B.: Wychowanie a strategia życia. Warszawa: WSiP 1982
- Szczepański J.: Rzecz o nauczycielach wychowujących w społeczeństwie socjalistycznym. Warszawa: PIW 1975
- Szymański M.: Społeczne uwarunkowania przemian edukacyjnych. Warszawa: WSiP 1988
- Tałyzina N.F.: Kierowanie procesem przyswajania wiedzy. Warszawa: WSiP 1980
- Wesołowska E.A.: Wychowanie dla pokoju w pracy szkoły. Warszawa: WSiP 1983
- Wojnar I.: Estetyczna samowiedza człowieka. Warszawa: PWN 1982
- Wojnar I.: Bliskie i dalekie cele wychowania. Warszawa: PWN 1987
- Zborowski J.: Nauka domowa ucznia szkoły średniej. Warszawa: PWN 1975

Psychologia

- Budohoska W., Włodarski Z.: Psychologia uczenia się. Warszawa: PWN
- x) Chylińska J.: Szybkie czytanie. Warszawa: WSiP 1984
- x) Horney K.: Neurotyczna osobowość naszych czasów. Warszawa: PWN 1976
- Gurycka A.: Rozwój i kształtowanie zainteresowań. Warszawa: WSiP 1978
- Jerzak J.: Kształcenie psychologiczne nauczycieli. Warszawa: WSiP 1988
- Kozielecki J.: Koncepcje psychologiczne człowieka. Warszawa: PIW 1973
- Kozielecki J.: Psychologiczna teoria samowiedzy. Warszawa: PWN 1986
- Lewowicki T.: Psychologiczne różnice indywidualne a osiągnięcia uczniów. Warszawa: WSiP 1975
- Łubnicki W.: Nauka poprawnego myślenia. Warszawa: PWN 1963
- Mądrzycki T.: Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw. Warszawa: WSiP 1977
- x) Mellibruda J.: Poszukiwanie samego siebie. Warszawa: NK 1977
- Niebrzydowski L.: Wpływ motywacji na uczenie się. Warszawa: NK 1972
- Pietrasziński Z.: Sam sięgaj po psychologię. Warszawa: WSiP 1983
- x) Rylke H., Klimowicz G.: Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi. Warszawa: WSiP 1983
- Szewczuk W.: Psychologia. T. 1–2. Warszawa: WSiP 1976
- Szewczuk W.: Psychologiczne podstawy zasad wychowania. Warszawa: PZWS 1972
- Tomaszewski T.: Psychologia. Warszawa: PWN 1979

Tomaszewski T.: Ślady i wzorce. Warszawa: WSiP 1984

Włodarski Z.: Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania.

Warszawa: WSiP 1974

x) Literatura szczególnie polecana uczniom.

4.7. Ochrona i kształtowanie środowiska

Informacja o programach

W liceum ogólnokształcącym ochrona i kształtowanie środowiska jest uzupełniającym przedmiotem nauczania, który uczeń może wybrać w jednej klasie I, II, III, IV. Program należy realizować w ciągu jednego roku nauczania w wymiarze dwóch godzin tygodniowo, ewentualnie w dwóch latach po jednej godzinie tygodniowo.

W średnich i w zasadniczych szkołach zawodowych ochrona i kształtowanie środowiska występować będzie jako przedmiot nadobowiązkowy w klasie II i III w wymiarze 1 godziny tygodniowo.

Program liceum ogólnokształcącego oraz liceum i technikum zawodowego przedmiotu "Ochrona i kształtowanie środowiska" ukazał się w czasopiśmie "Biologia w Szkole" w numerze 5 z 1985 r. (nakład 17 885 egzemplarzy), ponadto w broszurze wydanej przez WSiP w 1986 r w nakładzie 30 tys. egzemplarzy.

Projekt rozkładu materiału dla liceów ogólnokształcących liceów zawodowych i techników zamieszczony został w czasopiśmie "Biologia w Szkole" nr 2/1986.

Program zasadniczej szkoły zawodowej "Ochrona i kształtowanie środowiska" opublikowany został w nr 1/1986 "Biologii w Szkole" w nakładzie 17 885 egzemplarzy, a ponadto w broszurze wydanej przez WSiP w 1986 r.

Projekt rozkładu materiału dla ZSZ zamieszczono w "Biologii w Szkole" nr 4/1988.

Informacja o podręcznikach

W roku szkolnym 1989/90 obowiązywać będą następujące podręczniki:

- w liceum ogólnokształcącym: D. Cichy, W. Michajłow, H. Sandner – "Ochrona i kształtowanie środowiska". Warszawa: WSiP, 1989.
- w średnich szkołach zawodowych: K. Stępczak – "Ochrona i kształtowanie środowiska" Warszawa: WSiP, 1989.

Zagadnienia związane z realizacją programu

Głównym celem nauczania ochrony i kształtowania środowiska jest wyposażenie uczniów w odpowiedni zasób wiadomości i umiejętności oraz system wartości niezbędnych człowiekowi w rozumieniu dobrodziejstw, jak i zagro-

żeń płynących z postępu współczesnej cywilizacji.

Podstawowe cele kształcenia i wychowania dotyczą:

- przekazania wiedzy o aktualnym stanie zagrożonego środowiska przyrodniczego, o jego wykorzystaniu oraz potrzebie jego ochrony i racjonalnego gospodarowania,
- rozwiązywania problemów ekologicznych i filozoficznych oraz kształtowanie odpowiednich umiejętności w tym zakresie, np. zapobieganie dewastacji środowiska, podejmowanie działań na rzecz jego ochrony, przestrzeganie zasad ochrony przyrody oraz racjonalnego korzystania z jej zasobów,
- rozwijania odpowiedniego stosunku do ojczystej przyrody, kształtowania współodpowiedzialności za stan środowiska oraz gotowości do aktywnego uczestnictwa w działaniach na rzecz jego ulepszenia i ochrony.

Nauczanie ochrony i kształtowania środowiska spełnia w szkołach ponadpodstawowych rolę międzyprzedmiotową. Treści nauczania ujęte są w sposób kompleksowy i zintegrowany, łączą elementy z biologii, geografii i chemii. Dlatego też właściwe nauczanie wymaga współdziałania nauczyciela tego przedmiotu z innymi nauczycielami.

W programie przewidziane są następujące zagadnienia:

- dynamika środowiska życia człowieka,
- dynamika wzrostu liczby ludności świata i Polski,
- zabezpieczenie elementarnych potrzeb człowieka,
- przemiany w środowisku na obszarach intensywnej gospodarki przemysłowej, rolnej, leśnej,
- konsekwencje rozwoju urbanistyki, transportu, komunikacji,
- ruch turystyczny a środowisko,
- racjonalne korzystanie z zasobów przyrody, surowców, energii, stosowanie ich w życiu codziennym,
- ochrona środowiska pracy i życia człowieka.

Nauczanie tych treści ma na celu wdrożenie młodzieży do racjonalnego korzystania z dóbr przyrody, ukształtowanie w taki sposób młodego pokolenia, by działało ono aktywnie na rzecz ochrony środowiska ze współodpowiedzialnością za jego stan.

Środki i metody realizacji

Treści przedmiotu winny być realizowane w taki sposób, by zapewnić trwałość i operatywność wiedzy uczniów.

Realizacja programu ochrony i kształtowania środowiska wymaga stosowania różnych metod wielostronnego nauczania, uczenia — się, prowadzących do samodzielnego myślenia, rozwiązywania problemów, przeprowadzania operacji logicznych, manualnych, przekazywania określonych wartości estetycznych i moralnych. W mniejszym stopniu stosować należy metodę polegającą na podawaniu gotowych informacji i przyswajaniu ich przez uczniów, choć niebagatelną rolę odgrywa ona przy wprowadzaniu w nowe zagadnienia.

Obok właściwych metod i strategii nauczania w procesie nauki ochrony i kształtowania środowiska istotną rolę odgrywają środki dydaktyczne. Ułatwiają one zdobywanie wiedzy i poznanie rzeczywistości przyrodniczej. Najważniejszą grupę środków stanowią naturalne pomoce dydaktyczne, czyli okazy żywe bądź zakonserwowane. Obok okazów naturalnych można wykorzystać tablice graficzne, plansze, zdjęcia, fazo-foliogramy (modele), artykuły prasowe. W nauczaniu ważne miejsce zajmuje film. Stanowi on cenne źródło informacji naukowej, umożliwia uchwycenie i przedstawienie długoetapowych procesów zachodzących w środowisku w sposób scalony, pokazuje odległe obszary, np. rezerваты czy parki narodowe itp.

W ostatnich latach 1987/88 telewizja polska emitowała szereg ciekawych seriali o tematyce ekologicznej, powtarzanych co pewien czas, do oglądania których powinno zachęcić się młodzież.

Były to: "Żyjąca planeta", "Arka Noego", "Planeta do wzięcia", "Planeta Ziemia" uzupełniały one w sposób istotny wiedzę uczniów z tego zakresu.

W nowoczesnym kształceniu duży nacisk powinien być położony na bezpośredni kontakt młodzieży ze środowiskiem przyrodniczym. Przede wszystkim pożądane są wycieczki ekologiczne do rezerwatu przyrody, parku narodowego, parku krajobrazowego, a nawet do pobliskiego lasu, ogródków działkowych, na pola uprawne, do parku czy też w okolice zakładu przemysłowego lub oczyszczalni ścieków. W czasie takiej wycieczki należy stosować metody aktywizujące uczniów, a więc oparte na:

- eksperymencie biologicznym (np. dokonanie pomiaru stopnia zanieczyszczenia wody, powietrza itp.)
- obserwacji terenowej (np. wpływu zanieczyszczeń na naturalne środowisko).

Nauczyciele, którzy odczuwają trudności z organizowaniem wycieczek (dotyczy to w szczególności szkół wielkomiejskich) zobowiązani są do przeprowadzenia ćwiczeń w ogrodzie szkolnym, bądź na hodowlach lub uprawach w pracowniach. Wdrażanie aktywnych metod realizacji programu ochrony i kształtowania środowiska pozwala na wyrobienie u uczniów: postawy badawczej, emocjonalnej więzi ze środowiskiem, aktywnego myślenia i działania, kultury obcowania z przyrodą, rozwijania zamiłowania i zainteresowania przyrodą.

Niepożądanym zjawiskiem w procesie kształcenia w zakresie ochrony i kształtowania środowiska jest wyłącznie stosowanie metod werbalnych, chociaż nieraz sensowne jest zastąpienie typowego wykładu nauczyciela referatem ucznia, apelem, prelekcjami ciekawych ludzi czy też wysłuchaniem audycji radiowych.

Badania wykazują, że znacznie silniej oddziałują na młodzież aktywizujące formy nauczania, propagujące cele, treści i zasady ochrony i kształtowania środowiska, np.:

- konkursy plastyczne, muzyczne,
- quizy, gry logiczne, układanki tematyczne,
- olimpiady,

- szkolne sesje popularno - naukowej.
- praca w terenie, wycieczki,
- konstruktywna dyskusja,
- współpraca z organizacjami przyrodniczymi,
- uczestnictwo w ogniskach, zlotach, uroczystościach związanych z ochroną środowiska:

Uwagi o realizacji programu

Rok 1989/1990 będzie czwartym rokiem realizacji programu "Ochrona i kształtowanie środowiska". Wskazane jest, by realizowany on był w klasie II bądź III. W większości nauczyciele oceniają program pozytywnie. Zdaniem nauczycieli trudności w realizacji programu wynikają z:

- niewystarczających wiadomości uczniów z zakresu szkoły podstawowej, będących podstawą realizacji zagadnień programu,
- nadmiernej liczebności uczniów,
- braku czasu i możliwości organizacyjnych na przeprowadzenie zajęć w terenie.

Biorąc pod uwagę opinię szkół zaleca się, by nauczyciele elastycznie podchodzili do treści programowych, tzn. rozszerzali (kosztem innych) te zagadnienia, które interesują uczniów, bądź są wartościowe i ważne z punktu widzenia potrzeb danego zawodu lub środowiska.

Literatura pomocnicza dla ucznia (do wyboru)

A. Książki

1. Aleksandrowicz J.: Sumienie ekologiczne. Warszawa: WP Omega 1988
2. Czyżewski A.: Ochrona środowiska — rachunek strat i korzyści. Warszawa: LSW 1981
3. Frejłak S.: Wernerowa J.: 500 zagadek o ochronie środowiska. Warszawa: WP 1985
4. Grabowski A.: Spacerkiem po Oikosie. Warszawa: PWRiL 1985
5. Jagusiewicz A.: Powietrze—człowiek—środowisko. Warszawa: LSW 1981
6. Jastrzębski S.: Nowy wzorzec cywilizacji — ochrona środowiska. Warszawa: LSW 1981
7. Korczak C., Leowski: Problemy higieny i ochrony zdrowia. Warszawa: WSiP 1982
8. Kozłowski S.: Przyrodnicze uwarunkowania gospodarki przestrzennej Polski. PAN Ossolineum 1983
9. Leńkowa A.: Oskalpowana Ziemia. Warszawa: PWN 1981
10. Leńkowa A.: Trudna droga do Arki Noego. Warszawa: KAW 1985
11. Siuta J.: Ochrona Ziemi. Warszawa: LSW 1981
12. Szczepny T.: Ochrona przyrody i krajobrazu. Warszawa: PWN 1982
13. Wójcik Z.: By Ziemia pozostała piękna i zasobna. Warszawa: WSiP 1986 r.

14. Zimny H.: Czym naprawdę oddychamy? Warszawa: KAW, 1988
- B. Czasopisma: "Aura", "Przyroda Polska", "Chrońmy przyrodę ojczystą", "Poznaj swój kraj".

Literatura dla nauczycieli (do wyboru)

A. Książki

1. Brzeziński S.: Ochrona prawna naturalnego środowiska człowieka. Warszawa: PWN 1975
2. Cichy D.: Problemy ochrony i kształtowania środowiska w pracy szkoły. Warszawa: WSiP 1978
3. Cichy D.: Przygotowanie młodzieży do ochrony i kształtowania środowiska. Warszawa: Liga Ochrony Przyrody 1984
4. Człowiek przeciwko sobie — praca zbiorowa pod redakcją A. Leńkowej. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1985
5. Jastrzębski L. Przepisy prawne z ochrony przyrody Warszawa: LOP 1974
6. Leonowicz — Babiak K., Kufel J. Wybrane zagadnienia z ekologii. Hodowle i ćwiczenia. Warszawa. WSiP 1985
7. Odum E. P.: Ekologia. Warszawa: PWN 1984
8. Olczak R. Światowa strategia ochrony przyrody. Warszawa: LOP 1985
9. Olszewski T.: Człowiek i jego środowisko. Warszawa: PZWS 1981
10. Praca zbiorowa pod red. Michajłow W., Zabierowski K.: Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego. Warszawa — Kraków: PWN 1979
11. Tabacki A.: Wykorzystywanie hodowli szkolnych do ćwiczeń z ekologii w klasie III i IV liceum ogólnokształcącego. Materiały z II Ogólnopolskiego Seminarium Dydaktyki Biologii MOiW IPS. Warszawa 1976/s.88-93/.

- B. Czasopisma 1. Biologia w Szkole, 2. Geografia w Szkole, 3. Problemy, 4. Poznaj swój kraj, 5. Przyroda Polska.

4.8. Elementy informatyki

Informacja o programie

Program elementów informatyki dla liceum ogólnokształcącego i średnich szkół zawodowych opracowano w Polskim Towarzystwie Informatycznym na zlecenie Instytutu Programów Szkolnych. Ukazał się on w numerze 22 "Biuletynu PTI" w 1985 r. w nakładzie 1000 egz. oraz w numerze 6 "Matematyki" w 1985 r. w nakładzie 23 976 egz. Został też wydany

w formie broszury przez WSiP w 1985 r. w nakładzie 18 200 egz.

Informacja o podręcznikach

Nie ma podręcznika elementów informatyki dla ucznia. Następujące książki pomocnicze nadają się do wykorzystania przez uczniów: Czyżo E., Zawadowski W., "Pierwsze kontakty z mikrokomputerem ZX Spectrum", Warszawa 1986.

Kania J., "Pierwsze kroki w logo", Warszawa 1986

Kuryłowicz K. i in., "Przewodnik po ZX Spectrum", Warszawa 1986

Łącka A., "Elementy informatyki na przykładzie mikrokomputera Meritum", Warszawa 1988

Wacławek R., "Przewodnik po mikroinformatyce", w przygotowaniu
Życka-Sechman J., "Basic-programowanie na mikrokomputerze ZX Spectrum", w przygotowaniu.

Cele nauczania

Cele nauczania przedmiotu elementy informatyki są następujące:

- Opanowanie techniki posługiwania się sprzętem informatycznym.
- Nauka elementów programowania.
- Nauczenie przykładowych metod rozwiązywania za pomocą komputera problemów wynikających z programu nauczania poszczególnych przedmiotów i wyrobienie nawyku możliwie szerokiego korzystania z komputera przy rozwiązywaniu różnych zagadnień.
- Ogólne zapoznanie uczniów z informatyką i zagadnieniami, przy rozwiązywaniu których może ona znaleźć zastosowanie.
- Szersze zapoznanie z myśleniem algorytmicznym i proceduralnym.

Treści nauczania

Treści programu są tak pomyślane, aby wykorzystać zainteresowanie młodzieży komputerami i umożliwić jej posługiwanie się komputerem już od początku zajęć i uczyć ją od razu rozwiązywania zadań i problemów za pomocą komputera. Już podczas rozwiązywania konkretnych problemów z dziedziny matematyki, fizyki, chemii czy przedmiotów zawodowych uczniowie naberą umiejętności posługiwania się sprzętem informatycznym i oprogramowaniem oraz umiejętności programowania.

Nauczanie ma na celu przede wszystkim wdrażanie młodzieży do racjonalnego korzystania z komputera i oprogramowania, nie można więc traktować tego przedmiotu jako kursu o budowie i działaniu komputera czy też projektowaniu i obsłudze na poziomie kształcenia zawodowego informatyka lub elektronika. Nauczanie elementów informatyki może więc tylko pośrednio spełniać rolę kształcenia politechnicznego, i to w bardzo skromnym zakresie. Nie należy też ograniczać zajęć do kursu programowania w jakimś języku ani do wykładu przedmiotu o nazwie informatyka. Nie chodzi

nam bowiem tu o kształcenie zawodowych informatyków.

Zagadnienia

W programie przewidziane są następujące zagadnienia: obsługa komputera, praktyczne zastosowanie komputera, tworzenie rysunków na ekranie monitora, procedury, styl programowania, złożone metody grafiki, działania na tekstach. Powinny one być opracowywane poprzez wykonywanie przez uczniów odpowiednich, samodzielnych ćwiczeń z komputerem. Należy unikać teoretycznych wykładów. Wszelkim wyjaśnieniom nauczyciela powinny towarzyszyć ćwiczenia praktyczne uczniów, ilustrujące podawane informacje.

Umiejętności

W programie zakłada się, że podczas rozwiązywania zadań i problemów uczniowie opanują następujące umiejętności: obsługiwanie komputera, posługiwanie się oprogramowaniem w trybie dialogu z komputerem, tworzenie prostych rysunków na ekranie i posługiwanie się podstawowymi elementami grafiki komputerowej, tworzenie procedur i posługiwanie się nimi, programowanie strukturalne i tworzenie programów złożonych, rozwiązywanie nieskomplikowanych problemów na komputerze oraz krytyczne ocenianie wybranej przez siebie metody rozwiązywania danego problemu.

Organizacja zajęć

Uczniowie mogą nauczyć się używania mikrokomputera do rozwiązywania konkretnych zadań jedynie wtedy, gdy będzie im zapewniony dostęp do komputerów od pierwszego momentu zajęć i gdy zajęcia będą tak zorganizowane i prowadzone, by rozwijały nie tylko ich wiedzę, lecz przede wszystkim umiejętności praktyczne, samodzielność oraz inicjatywę w posługiwaniu się metodami i środkami informatyki. Dlatego zajęcia z elementów informatyki mogą być prowadzone z pożytkiem dla uczniów tylko w tych szkołach, w których są nauczyciele przygotowani do nauczania informatyki z zastosowaniem komputerów oraz w szkołach które mogą zapewnić dostęp do komputera każdemu uczniowi uczestniczącemu w zajęciach. Liczba uczniów w grupie nie powinna być większa niż 15 osób. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że zajęcia przebiegają najsprawniej i prowadzą do najlepszych rezultatów wówczas, gdy w grupie liczącej 10-15 uczniów jest 10-12 zestawów komputerowych. Wtedy praktycznie przez cały czas zajęć uczeń wykonuje ćwiczenia na komputerze.

Jaki język programowania?

Podstawowym problemem jest wybór języka programowania, którym się będziemy posługiwać. Niestety, nie ma idealnego języka programowania

do naszych celów. Logo jest znakomite do pierwszych kontaktów z komputerem i pierwszych prób programowania, ale już wkrótce potem uczniowie klasy IV dostrzegą problemy, których rozwiązanie wykracza poza możliwości tego języka. Basic nadaje się do wielorakiego zastosowania, ale posługiwanie się nim uczy złych nawyków. Pascal jest znakomity pod względem dydaktycznym, ale trudny do nauczenia. Oprócz tego napisanie prostego programu w Pascalu trwa dłużej niż w Basicu, tak więc trzeba więcej się napracować, aby uruchomić dany program. Mimo to Pascal wydaje się właściwy dla najzdolniejszych uczniów klasy IV. Dla reszty sensownym (choć nie idealnym) rozwiązaniem wydaje się użycie dobrej wersji Basica, posiadającej m.in. choćby jedną z instrukcji pętli odpowiadających pascalskim instrukcjom WHILE..DO.. i REPEAT..UNTIL..... Oczywiście w przypadku zdecydowania się na nauczanie dwóch różnych języków programowania należy rozwiązać problem organizacji zajęć w takiej sytuacji.

Praca z uczniami już zaznajomionymi z komputerem

W wielu wypadkach część uczniów będzie już zaznajomiona z komputerem. Będą to uczniowie, którzy mają w domu komputer lub mieli z nim styczność w inny sposób. Należałoby tak zorganizować ich pracę, aby rozwiązywali problemy pasujące do stanu ich wiedzy i pomagali innym uczniom. Uczniom zaznajomionym z informatyką należy pozostawić dużą swobodę pracy, łącznie z możliwością referowania własnych wyników i prowadzenia niektórych zajęć. Oprócz tego należałoby wskazywać na ewentualne luki i złe nawyki (na przykład dotyczące stylu programowania) w ich dotychczasowej wiedzy. Sensowne jest, aby właśnie ci uczniowie uczyli się na zajęciach Pascala i programowali w tym języku — szczególnie wtedy, gdy znali dotąd tylko Basic.

Poniższe uwagi będą dotyczyć organizacji zajęć podczas pracy nad kolejnymi zagadnieniami podanymi niżej.

Obsługa komputera

Pierwsze kroki w obsłudze komputera to prawidłowe łączenie części składowych zestawu, uruchamianie, zaznajomienie się ze znaczeniami poszczególnych klawiszy oraz trybami pracy klawiatury, wprowadzanie komend i tekstów, kasowanie pomyłek i wprowadzanie poprawek, postępowanie w przypadku wystąpienia nieprawidłowości w pracy urządzenia.

W początkowej fazie zajęć chodzi o umożliwienie uczniom posługiwania się sprzętem bez ryzyka uszkodzenia komputera lub zapisu w pamięci.

Praktyczne zastosowanie komputera

Jest rzeczą ważną, aby uczniowie już na początku zajęć mieli orientację w sprawie zastosowania komputera w praktyce. Dlatego wydaje się sensowne podanie już na jednym z pierwszych spotkań przykładów "poważnego"

zastosowania komputera (banki informacji, różne programy obliczeniowe, prace projektowe itp.). Najlepiej, aby przykłady zastosowania komputera w życiu podali sami uczniowie na podstawie dostępnych im informacji, np. z prasy. Istotne jest przy tym to, aby uczniowie intuicyjnie i bez zagłębiania się w jakiegokolwiek szczegóły zrozumieli, dlaczego komputer jest najlepszym obecnie narzędziem do rozwiązywania pewnych problemów. W ten sposób dalsza dyskusja o komputerach i o informatyce staje się przedmiotowa i uczniowie widzą sens zajmowania się informatyką. Niezależnie od tego należy już w początkowym etapie nauczania zapoznać uczniów z prostymi, gotowymi programami, pokazującymi czy choćby sygnalizującymi zastosowanie komputera w praktyce lub pomagającymi w rozwiązaniu pewnych problemów szczegółowych z konkretnego przedmiotu. Programy te muszą być na tyle proste i krótkie, aby uczniowie mogli w miarę szybko zrozumieć ich treść i działanie i zacząć samodzielnie je modyfikować. Nie jest konieczne, aby wszyscy uczniowie nauczyli się korzystać ze wszystkich pokazanych na zajęciach programów, ale każdy uczeń powinien spróbować współpracy z jakimś gotowym programem.

Tworzenie rysunków na ekranie

Bardzo atrakcyjne i kształcące jest otrzymywanie rysunków na ekranie. Na otrzymanym rysunku łatwo jest ocenić natychmiast wynik wydanego komputerowi polecenia. Łatwo też jest wykryć popełniony błąd. Do powyższych celów nadaje się najlepiej język Logo. Byłoby wskazane zapoznanie uczniów już w początkowej fazie nauczania z podstawowymi rozkazami graficznymi tego języka i to nawet wtedy, gdy zdecydujemy się na nauczanie innego języka programowania.

Każdy uczeń IV klasy szybko i bez trudu opanuje podstawowe procedury graficzne Logo, a szybkie efekty jego pracy na ekranie powinny go zachęcić do pisania bardziej skomplikowanych programów również w innym języku. Oprócz tego rysowanie prostych figur za pomocą Logo byłoby pięknym i naturalnym sposobem wprowadzenia elementów myślenia proceduralnego. Do realizacji powyższych celów o wiele gorzej nadaje się grafika Basica, a już w ogóle nie nadają się gotowe programy graficzne.

Procedury

Podczas nauki należy przybliżyć uczniom pojęcia algorytmu i procedury. Nie chodzi tu o wprowadzenie formalnych definicji tych pojęć, ale o ich zrozumienie i odpowiednie użycie przez uczniów. Odpowiednio pokierowani uczniowie sami dostrzegą konieczność przejrzystego zapisania idei działania programu, co prowadzi do pojęcia algorytmu, i sami wyodrębnią w programie czynności, które komputer wykonuje wielokrotnie, co prowadzi do pojęcia procedury.

Powyższa problematyka ma ścisły związek z punktem następnym.

Styl programowania

Uczniowie powinni poznać i praktycznie stosować metodę zstępującą projektowania programów. Polega ona na przechodzeniu od założeń ogólnych do szczegółowych rozwiązań. Oczywiście i tu najlepiej byłoby, aby uczniowie sami poczuli potrzebę stosowania takiej metody podczas pisania programów, ale zadaniem nauczyciela musi być takie pokierowanie uczniami, aby nie wyrobiły się u nich złe nawyki programowania. Chodzi tu o strukturalność pisanych programów i ich czytelność. Rozwiązywanie problemów przez rozkładanie ich na problemy prostsze powinno uświadomić uczniom zalety programowania strukturalnego.

Złożone metody grafiki

Znaczenie metod organizacji danych najszybciej dostrzeżą się podczas rozwiązywania zagadnień wymagających modyfikacji i przekształcania rysunków. Dlatego podczas takich właśnie ćwiczeń uczniowie najlepiej poznają elementarne operacje na danych strukturalnych i uczą się składać je tak, aby uzyskać pożądany wynik.

Działania na tekstach

Operacje na tekstach są podstawową formą interakcji człowieka z komputerem. Nie wymagają one skomplikowanej wiedzy i można się ich szybko nauczyć. Wynik operacji na tekście jest od razu widoczny i łatwo jest ocenić jej poprawność. Już pisząc swoje pierwsze programy uczniowie dokonują edycji tekstu. Nieco później należy ich zapoznać z programami przeznaczonymi do profesjonalnego przetwarzania tekstów. Opanowanie choćby jednego edytora tekstu ułatwi uczniom kontakt z bardziej skomplikowanymi programami i zastosowaniami komputerów. Tutaj także należy zwracać uwagę na stosowanie struktur danych i sposoby operowania nimi. Jest to rozwinięcie, wzbogacenie i ugruntowanie wiadomości nabytych wcześniej podczas tworzenia procedur graficznych.

Ćwiczenia samodzielne

W końcowym etapie nauki ważne jest to, aby uczniowie doskonalili swe umiejętności podczas samodzielnego rozwiązywania na komputerze problemów dostosowanych do ich indywidualnych zainteresowań i stopnia opanowania komputera. W programie przewiduje się, że zajęcia zostaną zakończone sprawdzeniem przez uczniów swoich umiejętności przez wykazanie się samodzielnie wykonanymi opracowaniami na wybrane tematy.

Uwagi ogólne

Nauczanie elementów informatyki ma do spełnienia w liceum i technikum rolę międzyprzedmiotową. Jednym z celów nauczania tego przedmiotu uzupełniającego jest stworzenie warunków sprzyjających korzystaniu z komputerów podczas uczenia się matematyki, fizyki, chemii, przedmiotów technicznych i innych. Młodzież ma uczyć się elementów informatyki, rozwiązując zadania i problemy za pomocą komputerów. Zadania i problemy do rozwiązywania na zajęciach z mikrokomputerami powinny wynikać z tego, czym uczniowie zajmują się aktualnie w szkole, czym się interesują.

Dobre nauczanie elementów informatyki wymaga współdziałania nauczyciela tego przedmiotu z innymi nauczycielami. Wynikiem takiego współdziałania mogą być zestawy zagadnień do rozwiązywania przez uczniów w ramach zajęć z komputerami. Do niektórych zajęć z komputerami uczniowie mogą być wcześniej przygotowani teoretycznie na lekcjach innych przedmiotów. Jest wskazane, aby nauczyciele matematyki i innych przedmiotów przeprowadzili na swoich lekcjach odpowiednie zajęcia przygotowawcze.

Uczniowie klasy IV stykają się na lekcjach matematyki i fizyki z wieloma problemami, przy rozwiązywaniu których komputer może stać się pomocny. Przy dobrej współpracy nauczycieli i dobrej organizacji uczenia się młodzieży w szkole elementy informatyki mogą przyczynić się do odciążenia uczniów w zakresie wykonywania samodzielnych prac domowych.

Niezwyczajnie wskazane jest udostępnienie uczniom mikrokomputerów do ćwiczeń poza zajęciami programowymi. Niektóre szkoły średnie organizują informatyczne kółka zainteresowań dla swoich uczniów i uczniów wyższych klas szkół podstawowych. Zajęcia w takim kółku prowadzi nauczyciel informatyki lub jeden z najbardziej zaawansowanych w informatyce uczniów pod nadzorem nauczyciela informatyki. Jest to pożyteczna forma rozszerzania nauki elementów informatyki poza zajęcia programowe.

4.9. Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa

Informacja o programie

Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa (uzupełniająca przedmiot nauczania). Program liceum ogólnokształcącego, zawodowego i technikum opublikowany został w czasopiśmie "Matematyka" w numerze 4/5 z 1985 roku oraz w formie broszury wydanej przez WSiP w 1986 roku w nakładzie 30000 egz.

Informacja o podręcznikach i materiałach metodycznych

I. Podręczniki dla uczniów

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne przygotowują podręcznik dla uczniów autorstwa Ewy Chmielewskiej-Gorczyca i Barbary Sosińskiej-Kalaty. Planowany czas ukazania się tego podręcznika – wrzesień 1989 rok.

Do czasu ukazania się tego podręcznika na rynku księgarskim proponuje się wykorzystanie następujących pozycji:

1. Głowacka T., Sitarśka A., Uklejska M.: Bibliografia. Cz. II. Warszawa 1972.
Podręcznik dla szkół księgarskich – zawiera m.in.: przegląd rozwoju nauk i naukoznawstwa, zagadnienia klasyfikacji piśmiennictwa, zasady Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej.
2. Korpała J.: Bibliografia i biblioteczna służba informacyjna. Warszawa 1979.
Podręcznik wydany przez Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy dla policealnego studium bibliotekarstwa. Omawia w sposób bardzo przystępny rolę informacji naukowej, podstawowe pojęcia informacji naukowej, organizację działalności informacyjnej w Polsce, źródła informacji, typy dokumentów, rodzaje bibliografii, zawiera również przegląd ważniejszych bibliografii i wydawnictw informacyjnych, literaturę uzupełniającą oraz pytania kontrolne. Podręcznik jest objętościowo nieduży, nakład 6000 egz.

II. Podręczniki i pomoce metodyczne dla nauczycieli

Dla nauczycieli prowadzących ten przedmiot nauczania Centrum Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej wydało specjalny poradnik:

“Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa” pod redakcją J. Szambelana. Wydany w roku 1987, nakład 5000 egz., cena 640 zł.

Polecamy również wykorzystanie innych materiałów metodycznych wydawanych przez CİNTE (seria materiałów szkoleniowych):

1. Poradnik metodyczny dla wykładowców przedmiotu “Podstawy informacji naukowej” w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych”. Cz. I. Poznań–Warszawa 1984. Mat. szkol. CİNTE nr 36. Praca zawiera konspekty zajęć z informacji naukowej dla nauk filologicznych, społecznych, muzykologii i matematyczno-przyrodniczych.
2. Poradnik metodyczny. Zestaw pomocy dydaktycznych do nauczania przedmiotu “Podstawy informacji naukowej” Cz. II. Mat. szkol. CİNTE nr 36/84. Oprac. Krystyna Pawelczak–Kuberka i Aldona Downar-Zapolska. Zestaw obejmuje m.in. tablice dotyczące podstawowych pojęć informacji naukowej, jej organizacji, źródeł informacji, wydawnictw informacyjnych, mechanizacji procesów informacyjnych, metod przygotowania dokumentów.
3. Rogala M.: Pomoce do nauczania przedmiotu “Bibliotekoznawstwo” Cz. I. Mat. szkol. CİNTE nr 44/1985. Zawiera m.in.: schemat ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, wykaz bibliotek centralnych i ich specjalizacji, typologię dokumentów, przykładowe karty katalogowe, rewersy dużych bibliotek oraz przykłady bibliografii tematycznych, schemat aparatu informacyj-

nego biblioteki, fragmenty Centralnego Katalogu Bieżących Czasopism Zagranicznych.

4. Bobiatyński Z., Dryzek H., Turyna J.: Wybrane problemy organizacji i funkcjonowania informacji naukowej i technicznej. Mat. szkol. CİNTE 57/1987. Zawiera m.in.: ogólną charakterystykę systemów informacji naukowej i technicznej, założenia i strukturę SINTO, przewidywane efekty budowy tego systemu w PRL, zagadnienia współpracy międzynarodowej w dziedzinie informacji w ramach UNESCO, ONZ oraz RWPG.
5. Zasadowa H.: Wydawnictwa informacyjne. Cz. II. Spis bibliograficzny. Mat. szkol. CİNTE nr 41/1985. Zawiera spis wydawnictw informacyjnych w systemie dziedzinowym.
6. Bogdan G., Rolecki J.: Zastosowanie mikrokomputerów do działalności informacyjnej. Mat. szkol. CİNTE 60/88. Zawiera m.in.: informacje o mikrokomputerach, systemach mikrokomputerowych najczęściej stosowanych w Polsce, przegląd oprogramowania użytkowego na potrzeby bibliotek.

Dla nauczycieli szkół zawodowych polecamy jeszcze dodatkowo:

1. Tatariewicz J., Gołębiowski K., Osińska H.: Informacja naukowa, techniczna i ekonomiczna dla przemysłu. Mat. szkol. CİNTE 54/1986. Zawiera m.in.: zasady organizacji dopływu informacji do przedsiębiorstw przemysłowych, omawia zagadnienia informacji firmowej i patentowej.
2. Tatariewicz J., Milewska W.: Literatura firmowa i jej zbiór w bibliotece fachowej. Mat. szkol. CİNTE 52/1986. Omawia m.in.: znaczenie literatury firmowej, jej wartość informacyjną, typy i rodzaje oraz problem użytkowników.
3. Pomoce do nauczania przedmiotu "Informacja patentowa" oprac. A. Kwapisz. Mat. szkol. CİNTE 45/1985. Zawiera m.in. schemat organizacji informacji patentowej w Polsce, źródła informacji patentowej oraz przykłady patentów polskich i obcych.

Dla nauczycieli humanistów polecamy natomiast pracę:

1. Barczak H.: Informacja archiwalna. Mat. szkol. CİNTE 48/1985. Proponowany przez nas zestaw pomocy dydaktycznych nie ma oczywiście charakteru obligatoryjnego.

Charakterystyka celów i treści

Przedmiot "Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa" stanowi jeden z elementów edukacji czytelniczo-informacyjnej, która ma zapewnić uczniom osiągnięcie kompetencji komunikacyjnych umożliwiających efektywne wykorzystanie źródeł i zbiorów informacji dla wszechstronnego rozwoju ich osobowości oraz twórczego funkcjonowania w społeczeństwie.

Edukacja czytelniczo-informacyjna realizowana jest na terenie szkół średnich w sposób dwutorowy odpowiadający rolom konsumenta-użytkowni-

ka oraz twórcy informacji naukowej. Pierwszy tor jest obligatoryjny dla wszystkich uczniów i składa się z treści zawartych w różnych przedmiotach nauczania, w szczególności w przysposobieniu czytelniczo-informacyjnym. Drugi tor ma charakter fakultatywny i stanowi jednocześnie element kształcenia użytkowników informacji oraz preorientacji zawodowej, ma pomóc młodzieży w wyborze zawodu i kierunku dalszego kształcenia się. Składa się on z przedmiotu uzupełniającego "Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa" oraz praktyk odbywanych na terenie placówek biblioteczno-informacyjnych przez uczniów liceów ogólnokształcących.

Program przedmiotu "Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa" składa się z dwóch części. Pierwsza (34 godz.) dotyczy zagadnień naukoznawstwa (rozwój nauk, organizacja i rola nauki we współczesnym świecie) oraz informacji naukowej w ujęciu teoretycznym i praktycznym (rozwój informacji naukowej, jej organizacja oraz metodyka działalności informacyjnej). Druga część programu (30 godz.) poświęcona jest organizacji i metodyce pracy szkolnego ośrodka informacji, którym powinna być biblioteka szkolna (zadania tej placówki, sposoby realizowania potrzeb informacyjnych jej użytkowników itd.) Praktyczna realizacja treści programowych na terenie bibliotek szkół średnich ma na celu zadania użyteczne: zaspokojenie potrzeb informacyjnych uczniów całej szkoły poprzez przybliżenie działalności informacyjnej do życia szkolnego i pozalekcyjnego młodzieży. Zakłada się, iż młodzież realizująca ten przedmiot nauczania występować będzie w podwójnej roli – jako użytkownicy informacji oraz jej twórcy na użytek całej szkoły (tworzenie kartotek, spisów bibliograficznych, innych baz danych, wystaw itp. dla potrzeb kół zainteresowań, konkretnych lekcji, prac dyplomowych, egzaminów maturalnych itp.).

Organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego

Przy realizacji przedmiotu powinno stosować się wszystkie dyrektywy ogólne, odnoszące się do uzupełniających przedmiotów nauczania, w szczególności:

- dobrowolność wyboru przedmiotu przez ucznia /wg badań IPS-u tylko część szkół umożliwiało taki wybór^{x1};
- współdziałanie nauczyciela i ucznia przy planowaniu i realizacji zadań i zajęć (tematy najbardziej interesujące dla uczniów były najtrudniejsze do realizacji i unikane przez nauczycieli^{x1});
- organizowanie kontaktów młodzieży z osobami i instytucjami specjalizującymi się w rozwiązywaniu teoretycznych i praktycznych problemów związanych z przedmiotem;
- powierzanie przedmiotu (części zajęć) osobom spoza szkoły, o kierunku przygotowaniu (ponad 50% nauczycieli realizujących przedmiot oceniało swoje przygotowanie jako dostateczne i niedostateczne^{x1}).

Przedmiot w znacznej mierze ma charakter użytkowy. Powinien być realizowany przez szkoły posiadające odpowiedni warsztat dydaktyczny tzn. dobrze zorganizowaną własną bibliotekę szkolną lub dostęp do innej placówki biblioteczno-informacyjnej znajdującej się w pobliżu szkoły, w której można by organizować zajęcia praktyczne (powszechnie źle oceniano warunki bibliotek szkolnych, w których prowadzono zajęcia^x).

Zajęcia z całą klasą (grupą 30-osobową) nie powinny przekraczać 1/3 czasu przeznaczonego na realizację przedmiotu. Zagadnienia związane z metodyką tworzenia informacji naukowej oraz praktyczna działalność informacyjna uczniów powinny być realizowane w grupach 10-15-osobowych (we wszystkich szkołach przedmiot był realizowany z całymi klasami^x).

Odstąpienie od tych dwu ostatnich zasad w sposób zdecydowany obniża efektywność zajęć dydaktycznych.

Rozkład materiału i proponowany przydział godzin

Część A

Wprowadzenie do zagadnień informacji naukowej	8 godz.
Organizacja działalności informacyjnej	14 godz.
Działalność naukowo-informacyjna	12 godz.

Część B

Zajęcia praktyczne w bibliotece szkolnej – szkolnym ośrodku informacji	30 godz.
Rezerwa czasowa do dyspozycji nauczyciela	12 godz.

Literatura dla ucznia

1. Bogdan G.: Mechanizacja i automatyzacja procesów informacyjnych. Warszawa: CUKB 1981
2. Dembowska M.: Stan informacji naukowej w Polsce. Warszawa: CİNTE 1984
3. Eskarpił R.: Rewolucja książki. Warszawa: PWN 1969
4. Hłowiecki M.: Dzieje nauki polskiej. Warszawa: Interpress 1981
5. Korpała J.: O bibliografiach i informatorach. Poradnik dla wszystkich. Warszawa: SBP 1974
6. Licklider J.C.R.: Biblioteki przyszłości. Warszawa: PWN 1970
7. Piróg W.: Zagadnienia informacji i dokumentacji. Warszawa: PWN 1977

Literatura dla nauczyciela

1. Brandalska E.: Opracowanie dokumentacyjne i wydawnictwa informacyjne w placówkach informacji. - W-wa: CİNTE 1976
2. Dembowska M.: Dokumentacja i informacja naukowa. Zarys problematyki i kierunki rozwoju. W-wa: BN 1965
3. Głombiowski K.: Książka w procesie komunikacji społecznej.

Wrocław: Ossolineum 1980

4. Informacja naukowa w systemie dydaktycznym szkoły. Red. A. Jarosz, M. Piegza. Katowice: US 1984
5. Kołodziejska J.: Stan i perspektywy bibliotekarstwa polskiego do roku 2000. W-wa: BN 1987
6. Koniczna D.: Wprowadzenie do zagadnień bibliotekarstwa i informacji naukowej. Olsztyn: PBW 1983
7. Penker Z.: Ośrodki CİNTE i biblioteki – stan organizacyjny i działalność w latach 1980-1984. W-wa: CİNTE 1986
8. Sosnowska K.: Pomoce do nauczania przedmiotu "Opracowanie dokumentacyjne źródeł informacji". W-wa: CİNTE 1980
9. Suchodolski B.: Nauka a świadomość społeczna. Wrocław: Ossolineum 1979
10. Teoria i praktyka upowszechniania wiedzy. Red. W. Okoń. W-wa: WP 1979
11. Upowszechnianie nauki. Red. T. Cieślak, J. Kubin. Wrocław: PAN 1971
12. Zasadowa H.: Wydawnictwa informacyjne. W-wa: CİNTE
Cz. 1: Problematyka ogólna. 1983
Cz. 2: Spis bibliograficzny. 1985
13. Żmigrodzki Z.: Wybrane zagadnienia bibliotekarstwa – działalność informacyjna bibliotek. W-wa: CİNTE 1985

-
- x) Raport z badań opinii nauczycieli o programie przedmiotu uzupełniającego "Informacja naukowa z elementami naukoznawstwa". W-wa: IPS 1987 (maszynopis powielony).

